



"Ryhmässämme eletään yhdessä tehdessä": Lasten osallisuus osaksi varhaiskasvatuksen arkea

Pia Lahokoski

2019 Laurea



Laurea-ammattikorkeakoulu

**"Ryhmässämme eletään yhdessä tehden":
Lasten osallisuus osaksi varhaiskasvatuksen
arkea**

Pia Lahokoski
Sosiaaliala
Opinnäytetyö
Kesäkuu, 2019

Pia Lahokoski

"Ryhmässämme eletään yhdessä tehden": Lasten osallisuus osaksi varhaiskasvatuksen arkea

Vuosi 20192019

Sivumäärä 55

Lasten oikeus ilmaista omat näkemyksensä ja mielipiteensä häntä koskevissa asioissa ovat olleet Suomen lainsäädännössä pitkään. Uuden varhaiskasvatuslain (2018/540) sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden 2016 myötä lasten osallisuutta ja mielipiteitä on huomioitava varhaiskasvatuksessa entistä enemmän. Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää lasten osallisuuden toteutumista eräässä vantaalaisessa varhaiskasvatuyksikössä ja tuoda kasvatushenkilöstölle tietoon osallisuuden moniulotteisuutta ja keinoja sen toteuttamiseksi. Opinnäytetyön tavoitteena oli järjestää kasvatushenkilöstölle kysely, jolla kartoitettiin lasten osallisuuden toteutumisen tilaa varhaiskasvatuyksikössä. Kyselyn pohjalta yksikön lastentarhanopettajille järjestettiin koulutustilaisuus, jossa käytiin läpi kyselyn tuloksia, osallisuuden teoriaa ja arvioitiin olemassa olevia käytänteitä yhdessä keskustellen.

Opinnäytetyön teoriaosuudessa on avattu suomalaisen varhaiskasvatuksen nykytilaa sekä lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa. Toteutusosiossa on kuvattu opinnäyteprosessin etene mistä vaihe vaiheelta. Kyselyn perusteella lasten osallisuus koettiin koko yksikössä tärkeäksi, ja sitä yritetään huomioida ryhmissä enenevissä määrin. Saadun palautteen mukaan koulutukseen osallistuneet lastentarhanopettajat kokivat koulutuksen hyödylliseksi ja sen koettiin antaneen uusia ideoita lasten osallisuuden mahdollistamiseen käytännön työssä. Opinnäytetyön liitteenä löytyy koulutuksessa hyödynnetty kyselypohja, diaesitys sekä palautelomake.

Pia Lahokoski

”We live in our group by making together”: Adopting Children’s active involvement as part of daily life in early childhood education

| Year | 20192019 | Pages | 55 |
|------|----------|-------|----|
|------|----------|-------|----|

Children’s rights to express their own views and opinions have been in Finnish legislation for a long time. According to The Act on Early Childhood Education and Care (2018/549) and The National Core Curriculum for Early Childhood Education and Care 2016, children’s active involvement and opinions must be paid more attention to. The purpose of this functional thesis was to examine the realisation of children’s active involvement in one of Vantaa’s early childhood education units and to introduce the multidimensionality of children’s involvement and new ways for the education staff to adapt it in their work. The aim of this Bachelor’s thesis was to arrange a survey to the education staff to examine the situation of children’s active involvement in this early childhood education unit. Based on the survey, an education event was arranged for the kindergarten teachers. The results of the survey were gone through during the education event, as well as some theory about the children’s involvement. The existing procedures were evaluated in discussions with the kindergarten teachers.

The theoretical part of this thesis includes a description of the present state of Finnish early childhood education and some theory about children’s involvement. In the realisation part there is a step-by-step description of the thesis process. According to the survey, the children’s involvement is seen as being very important by education staff of this early childhood education unit and the staff is trying to pay more attention to it. According to the feedback of the education event, the event was found useful by the kindergarten teachers. They also felt that they got some new ideas and how to pay more attention to children’s involvement in their work. The basis of the survey, the education event slides and the feedback form used in this thesis can be found in the attachments.

Keywords: early childhood education, children’s active involvement, children

Sisällys

| | | |
|-------|---|----|
| 1 | Johdanto | 6 |
| 2 | Opinnäytetyön tavoitteet | 7 |
| 3 | Suomalaisen varhaiskasvatuksen nykytila | 8 |
| 3.1 | Arvoperusta | 9 |
| 3.2 | Oppimiskäsitys..... | 10 |
| 4 | Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa | 10 |
| 4.1 | Osallisuuden käsite | 12 |
| 4.2 | Osallisuuden merkitys | 13 |
| 4.3 | Kritiikkiä osallisuudesta..... | 13 |
| 4.4 | Osallisuus perustoiminnoissa..... | 14 |
| 5 | Toteutus..... | 14 |
| 5.1 | Kysely | 15 |
| 5.1.1 | Kysymykset | 18 |
| 5.1.2 | Kyselyn vastaukset..... | 20 |
| 5.2 | Koulutus | 21 |
| 5.2.1 | Koulutustilaisuus | 22 |
| 5.2.2 | Palaute teematunnista..... | 28 |
| 6 | Arviointi ja pohdinta..... | 30 |
| | Lähteet | 33 |
| | Taulukot | 36 |
| | Liitteet..... | 37 |

1 Johdanto

Monet lapset viettävät päiväkodissa jopa kolmasosan päivästään, mikä tekee siitä heille merkittävän elinympäristön (Hietamäki ym. 2017, 3). Lasten oikeus ilmaista omat näkemyksensä ja mielipiteensä häntä koskevissa asioissa ovat olleen Suomen lainsäädännössä jo pitkään. Kuitenkin vasta viime vuosina on alettu ymmärtää lasten osallisuuden merkitystä myös varhaiskasvatuksen kentällä, mikä ilmenee muun muassa siitä, että asia on nostettu esille Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa 2016, sekä uudistuneessa varhaiskasvatuslaissa. Uuden varhaiskasvatuslain (2018/540) sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden 2016 myötä, lasten osallisuus ja mielipiteet on otettava entistä enemmän huomioon varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioidessa.

Olen tehnyt opintojeni ohella muutaman vuoden keikkatyötä pääkaupunkiseudun päiväkodeissa ja toiminta näyttäytyi minulle usein hyvin aikuisjohtoisena. Lastenhoitajat ja lastentarhanopettajat suunnittelivat toimintaa, johon lasten oli usein osallistuttava, kiinnostit heitä tai ei. Jäin usein ihmettelemään päiväkotien tiukkaa struktuuria, sekä laajaa sääntö- ja kieltoviidakkoa, joka ajoittain näyttäytyi minulle hyvin perusteettomalta, mutta jota puolustettiin muun muassa turvallisuussyillä. Näin ollen, tutustuessani Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin 2016, erityisesti juuri lasten osallisuus herätti kiinnostukseni. Vaikka lasten osallisuus oli esillä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa, en kokenut käsitteen aukeavan minulle riittävästi. Jäin pohtimaan, mitä osallisuus todella tarkoittaa ja kuinka se käytännössä toteutuu, sillä se tuntui vielä loistavan poissaolollaan monissa päiväkodeissa.

Myös eräässä vantaalaisessa varhaiskasvatusyksikössä oli huomattu lasten osallisuuden omaksuminen päivittäiseen työhön ongelmalliseksi. Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on selvittää lasten osallisuuden toteutumista tässä varhaiskasvatusyksikössä ja tuoda kasvatushenkilöstölle tietoon osallisuuden moniulotteisuutta ja keinoja sen toteuttamiseksi. Opinnäytetyön toteutus sisältää koko kasvatushenkilöstölle pidettävän osallisuuskyselyn sekä tunnin mittaisen osallisuuskoulutuksen lastentarhanopettajille, jossa käytiin läpi kyselyn tuloksia ja lasten osallisuuden teoriaa.

Tämän opinnäytetyöprosessin loppuvaiheen aikana ”lastenhoitaja” ja ”lastentarhanopettaja” termit vaihtuivat ”varhaiskasvatuksen lastenhoitaja” ja ”varhaiskasvatuksen opettaja” termeiksi. Opinnäytetyön ajoittumisen takia, tässä raportissa käytetään jo vanhentuneita termejä. Raportissa käytetään termejä ”kasvattaja” tai ”varhaiskasvattaja”, kuvaamaan sekä lastenhoitajia, että lastentarhanopettajia yhdessä, rajaten pois päiväkodin muun henkilökunnan, kuten siivoojat ja keittiöhenkilökunnan.

2 Opinnäytetyön tavoitteet

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää lasten osallisuuden toteutumista tässä varhaiskasvatusyksikössä ja tuoda kasvatushenkilöstölle tietoon osallisuuden moniulotteisuutta ja keinoja sen toteuttamiseksi. Toteutuksen myötä pyrkimyksenä oli lisätä varhaiskasvattajien tietoisuutta osallisuudesta, kehittää tämän opinnäytetyön kohteena olevan varhaiskasvatusyksikön toimintakulttuuria lasten osallisuuden huomioivampaan suuntaan ja lisätä lasten osallisuutta tässä varhaiskasvatusyksikössä. Aihetta tutkiessa ja käsitellessä, omana tavoitteenani oli saada itse syvempää tietoa lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa ja sen kehittämisestä.

Yhteistuumiin työelämän yhteistyökumppanin, eli varhaiskasvatusyksikön johtajan kanssa päätimme, että päiväkodin kasvatushenkilöstölle pidetään kysely, tarkoituksena kartoittaa päiväkodin kasvatushenkilöstön käsityksiä ja tietämystä lasten osallisuudesta sekä kuinka sitä on huomioitu ja toteutettu käytännössä työntekijän omassa ryhmässä ja varhaiskasvatuksen arjessa. Tämän lisäksi kiinnostuksen kohteena oli saada tietää, mitä esteitä tai haasteita kasvattajat kokevat lasten osallisuuden toteutumiselle ja millaista tukea varhaiskasvattajat kaipaisivat, jotta lasten osallisuus toteutuisi nykyistä paremmin. Kyselyn avulla toivottiin myös saatavan hyviä konkreettisia vinkkejä ja ideoita toiminnallisista menetelmistä, jotka voisi jakaa ja tehdä näkyväksi kasvattajille. Tavoitteena oli saada aikaan tiivis mutta kattava kysely, joka saisi kasvattajat reflektoimaan omia toimintatapojaan. Kyselyn pohjalta tavoitteenani oli pitää yksikön lastentarhanopettajille tuokio, jossa käsiteltäisiin lasten osallisuus -teemaa kyselyn tuloksia hyödyntäen, arvioiden olemassa olevia käytänteitä ja keskustellen yhdessä siitä, kuinka lasten osallisuus saataisiin paremmin osaksi päiväkotien arkea. Opinnäytetyön myötä tavoitteenani oli myös saada kokemusta ammattimaisen kyselyn luomisesta, koulutuksen pidosta ja esiintymisestä.



Taulukko 1 - Tavoitteet, keinot ja hyödyt

3 Suomalaisen varhaiskasvatuksen nykytila

Suomalainen varhaiskasvatus on parhaillaan käymässä läpi valtavia muutoksia. Lainsäädäntö ja kasvatusyötä ohjaavat asiakirjat ovat sidoksissa kulttuuriin ja aikaan, ja niistä välittyy kulloinkin yhteiskunnan arvomaailma, vallitseva lapsi- ja lapsuuskäsitys sekä sen hetkiset kasvatusnäkökymykset (Helin, Kola-Torvinen & Tarkka 2018, 11). Tiedon ja ymmärryksen lisääntyessä ihmisten käsitykset asioista saattavat muuttua, mikä voi vaikuttaa vallitsevaan arvomaailmaan, jolloin saattaa olla tarpeellista päivittää niin lainsäädäntöä kuin kasvatusmetodejakin. Suomessa ollaan juuri elämässä tällaista varhaiskasvatuksen murrosaikaa, mikä näkyy muun muassa siinä, että vuonna 2015 päivähoito ja varhaiskasvatus siirtyivät hallinnollisesti sosiaali- ja terveysministeriöltä opetus- ja kulttuuriministeriölle (Alila ym. 2014, 27). Vuonna 1973 annettu laki lasten päivähoidosta nimettiin uudelleen varhaiskasvatuslaiksi, jota on sittemmin päivitetty vuonna 2018 (Varhaiskasvatuslaki 2018/540 § 74).

Vuonna 2016 varhaiskasvatukseen osallistui noin 68 % kaikista suomalaislapsista (Opetushallitus 2018). Varhaiskasvatusta voivat saada lapset, jotka eivät ole vielä oppivelvollisuusikäisiä, tai erityisolosuhteiden vaatiessa myös sitä vanhemmat lapset. Uudessa laissa varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka. Lain pohjalta opetushallitus on laatinut varhaiskasvatuksen järjestäjiä velvoittavat valtakunnalliset varhaiskasva-

tussuunnitelman perusteet, joiden tarkoituksena on yhdenvertaistaa varhaiskasvatuksen toteuttamista koko maassa, toteuttaa laissa säädettyjä tavoitteita sekä ohjata varhaiskasvatuksen laadun kehittämistä. (Varhaiskasvatustalaki 2018/540 § 1 - 21.)

Lapsen huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja varhaiskasvatuksen tehtävänä on tukea ja täydentää kotien kasvatustehtävää sekä edistää lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista yhteistyössä huoltajien kanssa. Tämän lisäksi varhaiskasvatuksella on yhteiskunnallisesti merkittävä rooli lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävänä sekä syrjäytymistä ehkäisevänä palveluna ja se mahdollistaa huoltajien osallistumisen työelämään ja opiskeluun. (Opetushallitus 2016, 8 - 14.)

3.1 Arvoperusta

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvoperustana on YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen, varhaiskasvatustalain ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaisesti lapsen edun ensisijaisuus, lapsen oikeus hyvinvointiin, huolenpitoon ja suojeluun, lapsen mielipiteen huomioon ottaminen sekä yhdenvertaisen ja tasa-arvoisen kohtelun vaatimus ja lapsen syrjäntäkielto. Varhaiskasvatuksessa lapsuus nähdään itseisarvona: jokainen lapsi on arvokas ja ainutlaatuinen juuri sellaisena kuin hän on, ja hänellä on oikeus tulla kuuluksi, nähdyksi, huomioon otetuksi ja ymmärretyksi omana itsenään sekä yhteisönsä jäsenenä. On tärkeää, että lapsuuden ei nähdä olevan vain valmistautumista tulevaan ja aikuisuuteen, vaan lapsuus itsessään on arvokasta ja merkityksellistä; lapset nähdään jo jonain olevina, eikä vain joksikin tulevina. (Opetushallitus 2016, 18; Helin, Kola-Torvinen & Tarkka 2018, 11 - 12.)

Varhaiskasvatus perustuu elämän, kestävän elämäntavan ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen sekä ihmisarvon loukkaamattomuuteen. Lapsia tuetaan kasvamaan ihmisyyteen, jossa korostuvat hyveet, kuten pyrkimys totuuteen, hyvyyteen, kauneuteen, oikeudenmukaisuuteen ja rauhaan. Sivistyksen arvostus näkyy tavassa suhtautua itseän ja muihin ihmisiin, ympäristöön sekä tietoon ja tahtoon toimia oikein ja lapsia ohjataan terveyttä ja hyvinvointia edistäviin elämäntapoihin. Näiden lisäksi varhaiskasvatuksessa edistetään suomalaisen yhteiskunnan demokraattisia arvoja, joita ovat esimerkiksi yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja moninaisuus. (Opetushallitus 2016, 19.)

3.2 Oppimiskäsitys

Nykytiedon valossa oppimis- ja opettamiskäsitykset ovat muuttuneet aiemmasta didaktisesta näkemyksestä konstruktivistiseen suuntaan. Tämä tarkoittaa sitä, että lapset kasvavat, kehittyvät ja oppivat vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja lähiympäristön kanssa, jolloin aikuiset pelkän tiedon jakamisen sijaan rakentavat tietoa yhdessä lasten kanssa. Lapsi on tämän tiedon valossa aktiivinen toimija, eikä vain passiivinen tiedon vastaanottaja. Tämä näkemys toimii perustana lasten osallisuuden rakentamiselle, joka taas on edellytys lasten oppimiselle. Oppiminen on kokonaisvaltaista eli sitä tapahtuu kaikkialla: ympäristöä havainnoidessa ja tarkkaillen, muiden toimintaa jäljitellessä, leikkiessä, liikkuen, tutkiessa, työtehtäviä tehden, itseilmaisun avulla, sekä taiteisiin perustuvissa toiminnoissa. Oppimisen lähtökohtana ovat lasten mielenkiinnonkohteet sekä aiemmat kokemukset ja osaaminen, ja onkin tärkeää, että opittavilla asioilla on yhteys lapsen kehittyviin valmiuksiin, kulttuuritaustaan ja kokemusmaailmaan. Myönteiset tunnekokemukset sekä vuorovaikutussuhteet edistävät oppimista, joten oppimista tapahtuu parhaiten silloin, kun lapsi kokee olonsa turvalliseksi ja voi hyvin. Vertaisryhmällä ja ryhmään kuulumisen kokemuksella onkin siis merkittävä vaikutus lasten oppimiseen. (Opetushallitus 2016, 20; Hujala 2017, 7.)

4 Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa

Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksessa 20. marraskuuta vuonna 1989 hyväksyttiin sopimusvaltioita velvoittava Lapsen oikeuksien sopimus, joka perustuu jo kolmekymmentä vuotta aiemmin, vuonna 1959, annettuun Lapsen oikeuksien julistukseen. Suomessa Lapsen oikeuksien sopimus ratifioitiin vuonna 1991 ja Suomi on näin ollen sitoutunut lainsäädännössään noudattamaan sopimuksen ehtoja. Osallisuuden näkökulmasta sopimuksessa korostuvat artikkelit 12 ja 13, joissa nostetaan esiin lasten oikeus ilmaista omat näkemyksensä ja mielipiteensä kaikissa häntä koskevissa asioissa ja ne on huomioitava lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. (Unicef 2018, 4 - 12.) Suomen perustuslaissa (1999/731 § 6) asia ilmaistaan toteamalla, että ”lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti”. Lasten osallisuus on huomioitu myös varhaiskasvatustalain (2018/540 § 3), jonka mukaan varhaiskasvatuksen yhtenä tavoitteena on varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Lisäksi lapsen varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioitaessa lapsen mielipide ja toivomukset on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehityksensä edellyttämällä tavalla ja lapsille on järjestettävä toimipaikassa säännöllisesti mahdollisuus osallistua varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin (Varhaiskasvatustalain 2018/530 § 20).

Lasten osallisuuden huomioiminen varhaiskasvatuksessa on saanut 2010-luvulla kunnolla tuulta alleen, kun aiheesta on alettu tekemään enenevässä määrin niin kvantitatiivisia, kvalitatiivisia kuin empiirisiäkin tutkimuksia, joita täydentävät lukuisat opinnäytetyöt, pro gradu -tutkielmat sekä väitöskirjat. Näiden myötä laajan osallisuus -käsitteen määritelmä on alkanut selkiytyä, ja ymmärryksen lisääntyessä, osallisuus on hiljalleen vakiinnuttamassa paikkansa myös varhaiskasvatuksen kentällä. Lasten osallisuus on tuotu aina vain selkeämmin esiin uudistuneessa varhaiskasvatuslaissa sekä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Päiväkodeissa on ryhdytty kehittämistoimiin lasten osallisuuden jalkauttamiseksi käytännön työhön ja arkeen.

Vaikka lasten mielipiteiden kuunteleminen ja huomioon ottaminen ovatkin olleet Suomen lainsäädännössä jo pitkään, on lasten osallisuuteen kiinnitettävä uudistetun varhaiskasvatuslain ja sen pohjalta tehdyn varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden 2016 myötä yhä enemmän huomiota. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa osallisuuden käsitettä määritellään melko pintapuolisesti ja konkreettisten toimien miettiminen ja toteuttaminen osallisuuden lisäämiseksi jää kuntien, varhaiskasvatusyksiköiden ja kasvattajien vastuulle. Tämä ei ole aivan ongelmatonta, mikä voidaan päätellä esimerkiksi siitä, että Finna.fi-aineistosivuston mukaan hakusanoilla ”varhaiskasvatus ja osallisuus” on vuosina 2017 - 2018 tuotettu jopa 170 opinnäytetyötä (Finna.fi 2018).

Tämän opinnäytetyön aloitus ajoittui sopivasti vuoteen 2018, jolloin alkuvuodesta julkaistiin Suomen varhaiskasvatus ry:n toinen lasten osallisuuteen keskittyvä teos Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2, joka on jatkoa vuoden 2014 Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa -julkaisulle. Nämä ovat lähes ainoat suomenkieliset aiheeseen keskittyvät teokset, vaikkakin lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa on sivuttu ohimennen myös muissa suomalaisissa julkaisuissa. Suomen varhaiskasvatus ry. on riippumaton yhdistys, jonka tavoitteena on muun muassa kiinnittää huomiota lasten oikeuksiin, edistää lasten suotuisia kasvuolosuhteita ja kasvatusta yhteiskunnassamme, sekä edistää lasten kanssa toimivien tahojen välistä yhteistyötä (Suomen varhaiskasvatus ry. 2015). Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa -kirjat artikkelikokoelmineen tarjoavat monipuolisen ja luotettavan katsauksen viimeisimpiin tutkimuksiin ja kehittämishankkeisiin lasten osallisuuden lisäämiseksi, joten tässä opinnäytetyössä on hyödynnetty teosten antia runsaasti.

Pääkaupunkiseudun varhaiskasvatuksen kehittämissyksikkö VKK-Metro keskittyi vuosina 2009 - 2011 tutkimaan lasten ja heidän perheidensä osallisuuden vahvistamista varhaiskasvatuksessa pääkaupunkiseudun kuntien ja sosiaali- ja terveysministeriön Kaste-ohjelman rahoituksella. Tämän kehittämistyön tuotoksena Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca julkaisi vuonna 2011 teoksen Löytöretkellä osallisuuteen - Kehittämistä ja tutkimista päiväkodin arjessa II, johon on viitattu myös useissa Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa -kirjojen artikkeleissa. Näin käsillä on hyvin uutta tutkittua tietoa Suomesta ja tutkimus aiheesta sekä kehittämistyö jatkuvat teosten mukaan edelleen. Edellä mainittujen lisäksi tässä

opinnäytetyössä on hyödynnetty Opetushallituksen tuottamaa, kevään 2018 aikana julkaistua viisiosaista Osallisuus varhaiskasvatuksessa -videosarjaa, joka antaa konkreettisia esimerkkejä osallisuuden pedagogiikan toteuttamisesta varhaiskasvatuksessa. Videosarja löytyy osoitteesta https://www.edu.fi/yleissivistava_koulutus/varhaiskasvatus/vasu2017tukimateriaalit/osallisuus.

4.1 Osallisuuden käsite

Lasten osallisuuden noustessa viime vuosina yhdeksi varhaiskasvatuksen keskeisimmistä asioista, on tärkeää, että osallisuuden käsite on määritelty mahdollisimman selkeästi, ja että sillä on yhteisesti jaettu merkitys varhaiskasvatuksen kentällä, jotta varhaiskasvattajat voivat luoda lasten osallisuuden kokemuksia edistäviä ja vaikutusmahdollisuuksia parantavia rakenteita. Koska lasten osallisuuden huomioiminen varhaiskasvatuksessa on suhteellisen uusi aihe, ei kaikilla, varsinkaan pidempää työuraa tehneillä varhaiskasvattajilla, ole välttämättä selkeää käsitystä siitä, mitä kaikkea laaja ja moniulotteinen osallisuuskäsite pitää sisällään ja kuinka lasten osallisuus saadaan osaksi oman päiväkotiryhmän arkea.

Osallisuutta voidaan määritellä monella tavalla. Helin, Kola-Torvinen & Tarkka (2018, 15) kiteyttävät osallisuuden käsitteen näin: ”Osallisuus on ihmisen perusluonteeseen liittyvää kuumista johonkin; olemista, elämistä ja toimimista yhteydessä muihin ihmisiin. Osallisuus lähete ihmisen sisäisestä kokemuksesta ja rakentuu vuorovaikutuksessa.” Mutta mitä tämä käytännössä tarkoittaa varhaiskasvatuksen kontekstissa? Pienten lasten osallisuus rakentuu varhaiskasvatuksessa jokapäiväisissä pienissä kohtaamisissa, valintatilanteissa ja yhteiseen toimintaan vaikuttamisessa lapsen ja aikuisen sekä ryhmän ja yksilön välisessä vuorovaikutuksessa. On olennaista, että lapsi tulee kuulluksi ja kokee hänen tunteidensa, ajatustensa ja mielipiteidensä olevan tärkeitä. Tämä vaatii kasvattajilta ennen kaikkea läsnä olevaa kohtaamista, sensitiivistä vuorovaikutusta, lasten aloitteiden ja mielipiteiden aitoa arvostamista sekä herkkää sanattomienkin viestien havainnointia ja huomaamista. Viimekädessä lapsen osallisuus on kuitenkin ennen kaikkea lapsen oma kokemus merkityksellisestä tilanteesta ja se, että lapsi kokee olevansa tärkeä ja arvostettu ryhmänsä jäsen. (Leinonen 2014, 18; Helin, Kola-Torvinen, & Tarkka 2018, 15; Hujala 2017, 7-8.)

4.2 Osallisuuden merkitys

Lapsuutta ei nähdä vain matkana aikuisuuteen, vaan se jo itsessään on merkityksellistä, mikä todetaan myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016, 19). Helin, Kola-Torvinen & Tarkka (2018, 11 - 12) pitävät keskeisenä perusteita ohjaavana näkökulmana sitä, että lapset ovat itsessään arvokkaita ja heidät nähdään jo jonain olevina, eikä vain joksikin tulevina. Lapset saattavat viettää jopa kolmasosan päivästään päiväkodissa, joten ei ole yhden tekevää onko lapsi osallisena omassa ryhmässään ja elämässään. Osallisuus ei ole tärkeää vain siksi, että laki sanoo niin, vaan osallisuuskokemuksilla on vaikutusta niin lapsen itsetunnon kehittymiseen kuin oppimiseen ylipäätään.

Itsensä osalliseksi kokeminen rakentaa lapsen itsetuntoa ja positiivista minäkuvaa, kun lapsi uskaltaa vapaasti olla oma itsensä ja ilmaista mielipiteensä. Osallisuuskokemukset rakentavat lasten henkistä pääomaa sekä kokemusta siitä, että lapsi on kykenevä ja voi vaikuttaa niin omaan kuin muiden elämään. (Hujala 2017, 8.) Osallisuus vaikuttaa myös lasten oppimiseen. Lapsilla on yksilöllisiä vahvuuksia ja kiinnostuksen kohteita, jotka motivoivat oppimaan. Lapsia kiinnostava, sopivasti haastava ja tavoitteellinen toiminta innostaa oppimaan lisää ja lapsen kokemus siitä, että voi oikeasti vaikuttaa omaan elämäänsä liittyviin asioihin edistää oppimista. (Helin, Kola-Torvinen, Tarkka 2018, 13.) Myös Petra Varttinen (2016, 139) korostaa artikkelissaan ”Lapsen todellisuus ohjaamassa kasvattajaa - esimerkkejä lapsen kohtaamisesta päiväkotiarjessa” mielekkään tekemisen ja mielekkyyden kokemuksen tärkeyttä kaiken oppimisen edellytyksenä.

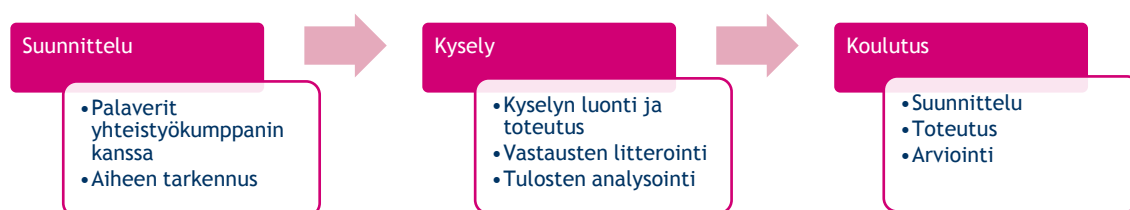
4.3 Kritiikkiä osallisuudesta

Elina Kataja nostaa opetushallituksen ”Osallisuus käsitteenä ja kasvatustilofilosofiana” -videolla (2018) esiin lasten osallisuuden kohdistuvia pelkoja ja kritiikkiä. Pelkona on esimerkiksi se, että jos toiminta lähtee liikkeelle lasten toiveista, lapsista kasvatetaan lapsia, jotka saavat tehdä mitä lystävät, eivät kuuntele tai kunnioita ketään eikä mitään ja joiden ei tarvitse koskaan tehdä mitään, mitä he eivät halua. Osallisuuden ja lasten lisääntyneeseen mahdollisuuden vaikuttaa itseään koskeviin asioihin saatetaan liittää mielikuvia esimerkiksi kaoksesta, huonosta käytöksestä, rajattomuudesta, säännöttömyydestä, päämäärättömyydestä ja pedagogiikan katoamisesta.

4.4 Osallisuus perustoiminnoissa

Perustoiminnoilla tarkoitetaan päiväkotiin saapumista ja päiväkodista lähtemistä, pukeutumis- ja riisumistilanteita, wc-toimintoja, peseytymistä, ruokailemista, ulkoilemista, lepoa, siirtymistä ja vapaata leikkiä. Ne ovat päiväkodin arjessa päivittäin toistuvia toimintoja, joiden tavoitteena on tyydyttää lapsen perustarpeet sekä terveyttä edistävien tapojen ja tottumusten oppiminen. Perustoimintojen parissa osallisuus on läsnä, ja lapsi voi oppia, kehittyä, sosiaalistua, sivistyä ja henkistyä. Keskeisenä tavoitteena on lapsen omatoimisuus. Lasten oman ajattelun kehittymistä edistää esimerkiksi pienten valintatilanteiden lisääminen varhaiskasvatukseen, sekä lasten kannustaminen oman mielipiteen ilmaisuun. Pienten päätösten tekeminen vahvistaa lapsen luottamusta itseensä ja omiin taitoihinsa. Tällaisia valintatilanteita ovat esimerkiksi istumapaikan valinta, neuvottelut pukemistilanteissa, missä järjestyksessä ja mitä lapsi syö tai sadun valinta lepoa hetkellä. Toimintaympäristössä lasten osallisuutta lisää esimerkiksi se, että lapset tietävät mitä välineitä ja materiaaleja on käytössä ja, että he ulottuvat ottamaan tavaroita käyttöönsä. (Kettukangas & Härkönen 2014, 96 - 112.)

5 Toteutus



Kuva 1 - Prosessikuvio toteutuksesta

Opinnäytetyön aihetta ja työelämän yhteistyökumppania etsiessäni, kahden vantaalaisten päiväkodin johtaja otti minuun yhteyttä ja ehdotti opinnäyteyhteistyötä osallisuusteemaan liittyen. Kävin useampaan otteeseen päiväkodilla palaverissa keskustelemassa ja selvittämässä johtajan kanssa, mihin tarpeeseen opinnäytetyön on tarkoitus vastata sekä, kuinka laajasti ja

kenen näkökulmasta osallisuusteemaa lähestytään. Vaikka osallisuus varhaiskasvatuksessa koskettaa kaikkia lapsista hoitajiin, opettajiin ja vanhempiin, päätettiin tässä kehittämistyössä keskittyä vain lasten osallisuuteen, koska se koettiin päiväkodilla ensisijaiseksi kehittämiskohdeksi, johon kaivattiin lisää panostusta. Lisäksi opinnäytetyön laajuus ja aikataulut vaikuttivat siihen, että esimerkiksi vanhempien osallisuus jouduttiin rajaamaan pois tästä opinnäytetyöstä, vaikka päiväkodilla olisi ollut halua myös sen kehittämiseen. Kehittämistyön varsinaiseksi kohteeksi valikoituivat kuitenkin päiväkodissa työskentelevät kasvattajat, sillä juuri he ovat avainasemassa lasten osallisuuden toteutumisen mahdollistumisessa. Keskusteluissa minulle selvisi johtajan kokevan, että lasten osallisuuden huomiointi oli eri ryhmissä hyvin vaihtelevaa. Toisissa lasten osallisuus tiedostettiin hyvin ja sitä yritettiin aktiivisesti saada osaksi arkea, kun taas joissakin ryhmissä lasten osallisuuteen ei vielä kiinnitetty juurikaan huomioita. Tämän lisäksi johtajan toiveena oli arvioida ja kehittää jo käytössä olevia sekä uusia toiminnallisia menetelmiä lasten osallisuuden lisäämiseksi.

Opinnäytetyön toteutusta suunniteltaessa päätimme yhdessä johtajan kanssa, että olisi hyvä lähteä liikkeelle pitämällä kasvatushenkilöstölle alkukartoituskysely, jonka avulla voisi selvittää kasvattajien osallisuustietoisuuden tasoa sekä, kuinka lasten osallisuutta päiväkodissa jo huomioidaan. Kyselyn vastausten pohjalta suunnittelin ja toteutin päiväkodin lastentarhanopettajille ”teematunti osallisuuteen” -koulutuksen.

5.1 Kysely

Ensimmäinen askel opinnäytetyön toteutuksessa oli johtajan kanssa käytyjen keskustelujen jälkeen tutustua aiheen viitekehykseen, teoriaan ja tutkimuksiin, jotta saisin itse kattavan käsityksen laajasta osallisuusteemasta. Kyselyn suunnittelun kannalta koin tietopohjan kar-toittamisen äärimmäisen tärkeäksi, jotta osaisin esittää kyselyssä monipuolisesti relevantteja kysymyksiä, jotka tukisivat opinnäytetyön tavoitteita. Teoriaan tutustumisen lomassa koostin suuren miellekartan, joka auttoi minua ymmärtämään osallisuuden eri ulottuvuuksia (Kuva 2).

Kyselyn tuli käytännön syistä olla suhteellisen lyhyt, selkeä ja nopea täyttää, sillä tiedän kokemuksesta, että kasvattajien työpäivät ovat yleensä kiireisiä ja ylimääräisille tehtäville voi olla vaikea löytää aikaa. Arvioin hyväksi kyselyn kestoksi maksimissaan 30 minuuttia, jotta se olisi tarpeeksi laaja, mutta ei veisi liikaa työaikaa ja kaikilla olisi mahdollisuus halutessaan täyttää se. Kyselyssä oli loppujen lopuksi seitsemäntoista kysymystä, joista kolmesta oli avoimia kysymyksiä.

Kyselylomakkeen suunnittelussa on kiinnitettävä huomioita erityisesti lomakkeen laajuuteen, ulkoasuun ja selkeyteen. Jo ensivaikutelma ja saatekirje -tai teksti saattavat vaikuttaa vastaushalukkuuteen. Kysely ei saa olla liian pitkä, sillä se saattaa karkottaa vastaamishalun tai vastausinto hiipua loppua kohden. Kysymyksenasettelun on oltava yksinkertainen ja helppotajuinen, mihin vaikuttaa kysymysten tarkoituksenmukaisuus ja täsmällinen kielen käyttö kysymyksissä. Kysymysten tulee olla kohtuullisia ja loogisessa järjestyksessä; ne on hyvä jaotella teemoittain ja laittaa helpoimmat kysymykset heti kyselyn tai uuden teeman alkuun. Kysymyksiä suunnitellessa täytyy ottaa huomioon myös se, etteivät kysymykset ole vastauksia tiettyyn suuntaan johdattelevia ja että valmiissa vaihtoehdoissa on tarjolla myös ”en halua kertoa” tai ”en tiedä” -vaihtoehdot. On myös tärkeää huomioida, että vastaajajoukko harvoin tuntee tutkittavan aihealueen yhtä hyvin kuin tutkija ja kyselyä olisi hyvä testata pienellä joukolla etukäteen. (KvantiMOTV 2018.)

Kysely alkoi saatekirjeellä, jossa esittelin itseni, sekä kyselyn taustan ja tarkoituksen. Lisäksi saatekirjeessä kerrottiin kyselyn arvioitu kesto, vastausohjeet ja maininta siitä, että vastaaminen on vapaaehtoista ja luottamuksellista, eikä vastaajia voida tunnistaa. Ennen itse kyselyä, olin koostanut pienen, vajaan sivun mittaisen johdannon osallisuuteen, jossa oli hyvin tiivistetysti kerrottu lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa. Koin johdannon tärkeäksi sen takia, että halusin tarjota kaikille kasvattajille pienen koostetun teorian lasten osallisuudesta, sillä tulevaan koulutukseen osallistuisivat vain ryhmien lastentarhanopettajat. Johdanto toimi myös herättelijänä teemaan.

Kysely oli alun perin tarkoitettu jakaa paperisena ryhmiin, jolloin kasvattajat saisivat viikon aikana täyttää sen parhaimpana katsomanaan hetkenä. Päiväkodissa oli kuitenkin tulossa koko yksikön yhteinen kehittämispäivä, jolloin lapsia ei ollut hoidossa lainkaan. Kysely päätettiin pitää kehityspäivän yhteydessä, jolloin kaikki kasvattajat olivat paikalla ja kyselyä varten varattiin 30 minuuttia aikaa.

Kyselyyn osallistui 28 varhaiskasvatussyksikön työntekijää, joista 11 oli lastenhoitajia, 14 lastentarhanopettajia, syksyllä päiväkodissa aloittava uusi johtaja, yksi taidekasvattaja sekä yksi kasvattaja, joka vastasi olevansa sekä lastenhoitaja että lastentarhanopettaja. Vastaukset saatuaani litteroin ne helpompaa käsittelyä ja analyysiä varten.

5.1.1 Kysymykset

Kysymyksiä suunnitellessani hyödynsin aiempia vastaavia kyselyitä ja tutkimuksia, aiheeseen liittyvässä kirjallisuudessa sekä opetushallituksen osallisuusvideosarjassa esiintyviä valmiita pohdintakysymyksiä ja osan kysymyksistä kehitin itse teorian tietoon pohjaten. Kyselyn löydät liitteestä 1.

Ensimmäisenä kysymyksenä halusin selvittää, toimiiko kasvattaja lastentarhanopettajana, lastenhoitajana vai jossakin muussa tehtävässä, esimerkiksi kerhon ohjaajana. Tämän kysymyksen valitsin, jotta voisin vertailla, onko vastauksissa mahdollisesti havaittavissa eroja eri vastaajaryhmien välillä. Seuraavassa kysymyksessä kysyttiin kasvattajan sen hetkessä ryhmässä olevien lasten ikää, sillä lasten ikä ja kehitystaso vaikuttavat kulloinkin toteutettavaan osallisuuden pedagogiikkaan. Kolmannessa kysymyksessä vastaajien piti valita viidestä vaihtoehdosta, kuinka samaa mieltä he olivat väittämään ”lasten osallisuuden huomioiminen varhaiskasvatuksessa on tärkeää”. Kysymys oli muodostettu Likert-asteikon mukaisesti, jossa numero yksi tarkoittaa ”täysin eri mieltä” ja numero viisi ”täysin samaa mieltä”. Kysymyksen avulla oli tarkoitus selvittää, kuinka arvokkaana lasten osallisuutta pidetään. Likert-asteikko kyselylomakkeissa usein käytettävä vastausasteikko, joka ilmaisee vastaajan kielteistä tai myönteistä asennetta kysyttävään asiaan (Likert 2019). Neljäs kysymys oli kaksiosainen, joista ensimmäisessä kysyttiin, onko kasvattaja tutustunut valtakunnallisiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin ja jos on, kokiko hän saavansa siitä tarpeeksi tietoa lasten osallisuuteen liittyen. Viides kysymys toimi jatkona edelliselle, ja sen avulla selvitin, mistä kaikkialta kasvattajat ovat saaneet tietoa lasten osallisuudesta, onko aiheesta järjestetty koulutuksia, sekä koettiinko kyselyn alussa oleva johdanto hyödylliseksi. Kuudennessa kysymyksessä halusin selvittää, minkä kasvattajat kokevat olevat kaikkein tärkeintä lasten osallisuudessa sekä kuinka hyvin lasten osallisuus heidän mielestään omassa ryhmässään toteutuu.

Tämän jälkeen kyselyssä oli vuorossa konkreettisempia kysymyksiä osallisuuden pedagogiikan toteuttamisesta ryhmissä eri näkökulmista tarkasteltuna. Seitsemännessä kysymyksessä olin kiinnostunut tietämään kuinka usein ja millä tavoin lasten toiveita ja mielenkiinnonkohteita selvitetään ja toteutetaan sekä näkyvätkö lasten ajatukset ja toiveet oppimis- ja leikkiympäristöjen sekä toiminnan suunnittelussa. Kahdeksannessa kysymyksessä vastaajia pyydettiin kertomaan, onko ryhmissä toteutettu lasten ideoista lähteneitä projekteja ja koetaanko lasten aloitteista lähtevälle projektimaiselle toiminnalle olevan joitain esteitä. Yhdeksännessä kysymyksessä vastaajien tuli kertoa, onko kaikkien lasten pakko osallistua ohjattuun toimintaan ja miten toimitaan, jos lapsi ei halua.

Lasten osallisuuden kannalta on olennaista, että osallisuus on osa jokapäiväistä päiväkotiarkea. Päivittäin toistuvat ruokailutilanteet sekä päivälepoaika tarjoavat monia mahdollisuuksia kuulla lapsia ja tarjota heille osallisuuskokemuksia. Kymmennessä ja yhdennessätoista kysymyksessä selvitettiin lasten osallisuuden huomioimista päivälevon ja ruokailun aikana. Kysymyksiä oli myös tarkennettu lyhyillä jatkokysymyksillä, kuten ”saako lapsi päättää missä nukkuu” tai ”onko kaikkea pakko maistaa”. Näiden kysymysten tarkoituksena oli kyselyn lomassa herättää vastaajat pohtimaan, millaisia asioita näissä tilanteissa voisi ottaa huomioon lasten osallisuuden kannalta.

Pedagoginen dokumentointi kuuluu vahvasti osallisuuden pedagogiikkaan. Kahdennessatoista kysymyksessä vastaajilta kysyttiin, kuinka ryhmässä toteutetaan pedagogista dokumentointia ja palataanko dokumentteihin jälkikäteen lasten kanssa. Myös ryhmähengellä on valtava merkitys osallisuuden mahdollistumisessa, jonka takia kolmannessatoista kysymyksessä selvitettiin minkälaisiksi varhaiskasvattajat kokevat oman ryhmänsä ryhmähengen ja kuinka yhteisöllisyyttä, yhteishenkeä ja lasten kaveritaitoja on tuettu.

Läsnäolo sekä kohtaaminen ovat olennaisimpia asioita, mitä osallisuuteen tulee. Neljännessätoista kysymyksessä haluttiin selvittää kokevatko kasvattajat heillä olevan tarpeeksi aikaa lasten kohtaamiseen ja kiireettömään läsnäoloon ja tekevätkö he tietoisesti aikaa arkeen voidakseen pysähtyä lasten kokemusten äärelle. Lasten leikkeihin osallistuminen mahdollistaa lapsiin ja lasten maailmaan tutustumisen eri näkökulmasta, kuin vain esimerkiksi leikkejä tarkkailemalla. Leikin sisältä kasvattajan on myös helpompi halutessaan ohjailta leikkiä ja tuoda siihen pedagogiikkaa mukaan. Näin ollen, neljännentoista kysymyksen jatkona vastaajilta kysyttiin vielä, kuinka usein he osallistuvat lasten leikkeihin.

Viidennessätoista kysymyksessä kiinnostuksen kohteena oli saada tietää minkä kasvattajat kokevat helpoksi tai vaikeaksi osallisuuden pedagogiikassa sekä minkä he kokevat olevan esteenä lasten osallisuuden toteutumiselle. Kuudennessatoista kysymyksessä vastaajilta kysyttiin ovatko he yrittäneet muuttaa työtapojaan lasten osallisuuden huomioivampaan suuntaan sekä kuinka lasten osallisuutta voitaisiin heidän mielestään lisätä. Viimeisessä kysymyksessä haluttiin selvittää millaiset asiat lasten osallisuudessa mietityttävät kasvattajia ja mihin he kaipaisivat eniten tukea. Tämän jälkeen kyselyssä oli mahdollista jättää yhteystietonsa anonyymiä lisähaastattelua varten.

5.1.2 Kyselyn vastaukset

Tässä kappaleessa käsitellään kyselyn vastauksia kysymyksiin 3 - 5. Kyselyn loput kysymykset olivat avoimia ja vastaukset niihin pidempiä. Kysymysten 6 - 17 sisältöä, merkitystä ja vastauksia käsiteltiin pitämässäni osallisuus -koulutuksessa laajasti yhdessä koulutukseen osallistuneiden lastentarhanopettajien kanssa, joten niiden vastauksia on avattu kappaleessa ”5.2.1 Koulutustilaisuus”.

Taustatietojen jälkeen ensimmäisenä vastaajien piti valita sopivin vaihtoehto väittämään ”lasten osallisuuden huomioiminen varhaiskasvatuksessa on tärkeää”. Vastaajista 22 valitsi vaihtoehdon numero viisi ”täysin samaa mieltä” ja viisi vaihtoehdon numero neljä ”jokseenkin samaa mieltä”. Yksi vastaajista valitsi vaihtoehdon numero yksi, ”täysin eri mieltä”. Koska vastaus oli selkeästi muista poikkeava, ajattelin että vastaaja on lukenut kysymyksen väärin muodossa ”lasten osallisuuden huomioiminen varhaiskasvatuksessa ei ole tärkeää”. Minulla oli sovitusti kyseisen vastaajan yhteystiedot, joten lähetin hänelle sähköpostitiedustelun, jossa kysyin, halusiko hän perustella miksi oli valinnut kyseisen vaihtoehdon. Sain selville, että hän oli lukenut kysymyksen väärin ja hän halusi korjata vastauksensa numeroksi viisi, jolloin kaikista vastaajista 23 (82 %) oli täysin samaa mieltä väittämän kanssa. Vastausten perusteella lasten osallisuuden huomioiminen varhaiskasvatuksessa koettiin tärkeäksi koko yksikössä. Tämä on merkittävä huomio, sillä arvopohjan tulee olla yhtenäinen, jotta laadukas varhaiskasvatustyö mahdollistuu ja kasvattajat voivat rakentaa yhtenäisiä toimintasuunnitelmia (Ahonen 2017, 29 - 31).

Kysyttäessä olivatko vastaajat tutustuneet varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin 2016, vastaajista 25 kertoi tutustuneensa kyseiseen dokumenttiin ja kolme ei. Jatkokysymyksenä edelliseen haluttiin selvittää, kokivatko vastaajat saaneensa tarpeeksi tietoa lasten osallisuudesta varhaiskasvatussuunnitelman perusteista, jos he olivat lukeneet sen. Vastaajista 16 koki saaneensa tarpeeksi tietoa, kaksi ei ja seitsemän ei osannut sanoa. Vastausten perusteella kasvattajat olivat tutustuneet varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin muutamaa lukuun ottamatta. Huolestuttavaa oli, etteivät kaikki kasvattajat olleet tutustuneet varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin, sillä jokaisen kasvattajan odotetaan tuntevan sen, sillä kyseessä on varhaiskasvatuksen järjestämistä ja toteuttamista ohjaava velvoittava asiakirja. Kysymykseen vastanneista reilu puolet (64 %) koki saaneensa dokumentista tarpeeksi tietoa lasten osallisuuden liittyen. Kuitenkin yhdeksän vastaajaa ei osannut sanoa saivatko he tarpeeksi tietoa, ja kaksi vastaajaa koki, ettei saanut tarpeeksi tietoa.

Viidennessä kysymyksessä selvitettiin, mistä muualta kasvattajat olivat saaneet tietoa lasten osallisuudesta ja oliko heille järjestetty koulutusta aiheeseen liittyen. Vastauksista kävi ilmi,

että päiväkodissa on järjestetty koulutuksia ja palavereita aiheeseen liittyen, mutta ei kaikille. Aihetta oli myös käsitelty tiimeissä ja tietoa on jaettu kollegoiden kesken. Tietoa oli saatu myös omien opintojen, kirjallisuuden, sekä internetin blogien, artikkeleiden ja keskustelupalstojen kautta. Tiedonhakuun ja koulutukseen vaikuttavat oletettavasti niin päiväkodin intressit ja kulloisetkin painopisteet sekä kehitystarpeet, kuin kasvattajien omakohtainen kehittymisen halu ja kiinnostus aiheeseen. Jatkokysymyksenä vastaajilta kysyttiin, kokivatko he kyselyn alkuun kirjoittamani johdannon lasten osallisuuteen hyödylliseksi. Tähän vastasi 14 vastaajaa, jotka kommentoivat johdantotekstin olevan muun muassa ”hyödyllinen”, ”hyvä”, ”ok”, ”kattava”, ”tarpeellinen” ja avaavan osallisuuskäsitettä. Johdantoteksti koettiin siis hyväksi ja tarpeelliseksi.

5.2 Koulutus

Kyselyn tulosten pohjalta suunnittelin varhaiskasvatusyksikön lastentarhanopettajille koulutus- ja keskustelutilaisuuden, jossa oli tarkoituksena käydä läpi kyselyn tuloksia sekä lasten osallisuuden teoriaa. Koulutuksesta käytetään tässä raportissa nimityksiä ”koulutus”, ”tilaisuus”, ”tuokio” tai ”teematunti”. Tilaisuus ja sen materiaalit ovat toiminnallisen opinnäytetyöni tuotos. Tilaisuus rajattiin koskemaan vain lastentarhanopettajia, sillä heille on varattu säännöllisesti aikaa palavereihin ja koulutuksiin ja näin ollen lasten kasvatustyö ei häiriintyisi koulutuksen takia. Lastentarhanopettajat välittävät palavereissa ja koulutuksissa saatua tietoa ja keskustelevat ajankohtaisista aiheista tiimipalavereissa muiden ryhmän kasvattajien kanssa. Koulutusdiat olivat koulutuksen jälkeen myös kaikkien nähtävillä tulostettuina tauko-huoneessa. Tällä tavoin myös ne kasvattajat, jotka eivät tilaisuuteen osallistuneet, pääsivät kuitenkin osallisiksi päiväkodin kehitystyöhön ja heilläkin oli mahdollisuus kuulla ja keskustella kyselyn ja koulutuksen annista.

Alun perin puhetta oli noin 1,5 - 2 tunnin koulutustilaisuudesta. Päiväkodilla oli kuitenkin hyvin tiukat aikataulut, joten tilaisuuden kesto supistui yhteen tuntiin. Suunnitelmana oli käydä läpi kyselyn tuloksia ja lasten osallisuuden teoriaa, joiden lisäksi ajatuksena oli tehdä pieniä toiminnallisia harjoituksia. Ideana oli esimerkiksi arvioida ryhmien leikkitauluja ja tehdä erilaisia harjoitteita osallistamisesta. Tiukan aikataulun puitteissa toiminnalliset harjoitukset oli jätettävä pois, sillä koin teorian ja kyselyn annin läpikäymisen tärkeämmäksi ja kannattavamaksi tavoitteiden kannalta.

Koulutusta varten litteroin kyselyn tulokset helpompaa käsittelyä ja analysointia varten. Ryhmittelin vastauksia ja koostin niistä PowerPoint -alustalle noin kahdenkymmenen dian pituisen esityksen. Päätin käyttää PowerPointia, sillä se on alustana minulle tuttu, helppokäyttöinen,

ilmainen ja tarkoitukseen sopiva. Koulutus sai nimekseen ”Teematunti - Lasten osallisuus (tästä on poistettu yksikön nimi anonymiteetin takia) varhaiskasvatyksyksikössä”, sillä halusin painottaa yhdessä kehittämistä ja sitä, etten ole alan asiantuntija. Koko teematunnin punaisena lankana toimi kasvattajilla teettämäni kysely, jonka ohessa oli tarkoitus käydä keskustelua aiheesta ja mahdollisuuksien mukaan tuoda tässä yhteydessä myös teoreettisia näkökulmia esiin. Powerpoint -esityksen löydät opinnäytetyön liitteistä.

5.2.1 Koulutustilaisuus

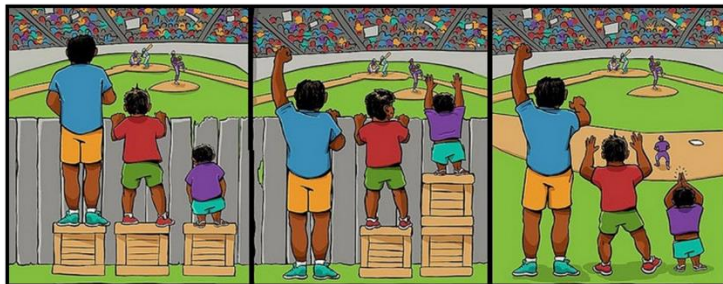
Suunniteltuani teematunnin ja viimeisteltyäni Powerpoint -esityksen, näytin sitä vielä etukäteen ystävilleni ja päiväkodin johtajalle ja pyysin kommentteja. Esityksen saatua vihreää valoa olikin tilaisuuden aika. Ennen tilaisuutta opiskelin vielä hyvän esiintymistekniikan teoriaa, sekä koulutuksenpidon teoriaa.

Saavuin päiväkodille hyvissä ajoin valmistautumaan teematunnin vetämiseen. Tunti pidettiin päiväkodin salissa ja paikalle tuotiin videotykki, sekä tuolit osallistujille. Minulla oli oma kannettava tietokone mukana. Laitoin laitteet toimintakuntoisiksi ja testasin niiden toimivuuden. Tilaisuuteen osallistui seitsemän lastentarhanopettajaa sekä päiväkodin johtaja. Olin ottanut myös ääninauhurin mukaan sekä kaiuttimen äänentoistamista varten. Ennen tilaisuuden alkua kysyin, sopiiko kaikille, että tilaisuus äänitetään oppimistarkoituksessa. Äänitettä käytettiin vain tämän opinnäytetyöprosessin muistamisen tueksi ja se tuhoetaan asianmukaisesti opinnäytetyön valmistuessa. Minulla oli myös mukana pienet muistiinpanot esityksen tueksi.

Tilaisuuden aluksi esittelin itseni, teematunnin sisällön, opinnäytetyöni aiheen, sekä kerroin, mikä sai minut alun perin kiinnostumaan lasten osallisuudesta. Esityksessäni kävin teemoittain eri aiheita ja kyselyn tuloksia läpi. Diaesityksen ohessa keskustelimme mieleen tulevista asioista yhdessä. Kyselyn perusteella nostin esille sen, että lasten osallisuuden huomioiminen koettiin koko yksikössä tärkeäksi. Aiheesta on pidetty koulutuksia ja sitä on jo käsitelty tiimeissä. Myös internetistä, keskustelupalstoilta, blogeista, Facebookista, artikkeleista, kirjallisuudesta, tutkimuksista ja opinnoista oli saatu tietoa lasten osallisuudesta. Korostin tiedonjakamisen tärkeyttä työkavereiden kesken ja kehuin, että se vaikuttaa toimivan päiväkodeissa hyvin.

Kysyttäessä ”Mikä on mielestäsi kaikkein tärkeintä lasten osallisuudessa?” korostui vastauksissa selkeästi kuusi asiaa. Nämä olivat tasavertaisuus, että lapsi kokee olevansa arvostettu ja tärkeä, jokainen saa olla juuri sellainen kuin on, lapsi tuntee kuuluvansa joukkoon, kotiutumisi-

nen ryhmään ja ryhmäytyminen, sekä se, että lapset saavat vaikuttaa päiväkodin arkeen. Tämän yhteydessä halusin näyttää itseäni koskettaneen kuvan (Kuva 3) mahdollisuuksien tasa-arvosta (Lahokoski 2018a).



Kuva 3 - Mahdollisuuksien tasa-arvo

”Samanlainen kohtelu ei takaa yhdenvertaisuutta, sillä ihmisten lähtökohdat ja mahdollisuudet vaihtelevat yksilöllisesti.” Kaksi ensimmäistä kuvaa viittaavat siihen, että jotkut tarvitsevat enemmän tukea kuin toiset ollakseen tasavertaisia. Kuitenkin kolmannessa kuvassa koko este on poistettu, jolloin kukaan kuvan henkilöistä ei tarvitse tukea. Kuvasarjan myötä kannustin kasvattajia olemaan rohkeita ja harrastamaan ajattelua ”laatikon ulkopuolelta”, mikä tarkoittaa sitä, että joskus paras ratkaisu saattaakin vaatia aivan uudenlaisia toimintoja ja ajattelumalleja.

Seuraavaksi kävimme läpi tiivistetysti Shierin & Hartin osallisuuden tasomallit, lähinnä esittelymielessä. Kukaan osallistujista ei ollut kuullut kyseisistä malleista aikaisemmin. Pohdimme esimerkin avulla, millä kyseisten mallien tasolla oltaisiin esimerkki tilanteessa, jossa lapsi haetaan päiväkodista kotiin, mutta hän ei halua lähteä. Tästä seurasi hedelmällistä keskustelua aikuisten ja lasten vastuusta ja vallan jakamisesta. Korostin tässä yhteydessä sen tärkeyttä, että lapselle perustellaan, miksi kussakin tilanteessa toimitaan tietyllä tavalla.

Kyselyssä olin myös kiinnostunut tietämään, miten hyvin osallisuus huomioidaan ryhmien arjessa. Vastaukset jakautuivat melko tasaisesti neljään kategoriaan; 1) ”harjoitellaan vielä”, 2) ”toteutuu kohtuullisesti”, ”melko hyvin”, ”aika hyvin”, 3) ”hyvin”, ”tosi hyvin”, ”erittäin hyvin” ja 4) ”osallisuus on osa arkea”, ”ryhmässämme eletään yhdessä tehden”. Painotin, kuinka hienoa oli kuulla, että kaikissa ryhmissä lasten osallisuus yritetään ottaa huomioon ja yksiköissä ollaan matkalla hyvään suuntaan. Korostin, että kyseessä on prosessi, joka vaatii jatkuvaa kehittämistä ja kehittymistä.

Seuraavana teemana käsitteimme lasten toiveiden ja mielenkiinnonkohteiden selvittämistä. Kysymykseen kuinka usein lasten toiveita selvitetään ja toteutetaan, tuli vaihtelevasti vastauksia. Jaoin nämä viiteen lokeroon; ”syksyllä”, ”kun lapsi on viikon tähti”, ”2 - 3 krt/kk”, ”viikoittain” ja ”päivittäin” (Kuva 4).



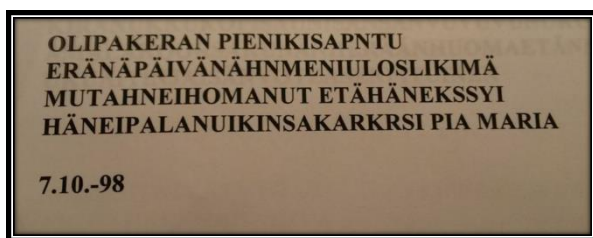
Kuva 4 - Lasten toiveiden selvittäminen, Lahokoski 2018b.

Kysyin lastentarhanopettajilta mielipiteitä siitä, onko syksyisin, kerran vuodessa, tai pari kolme kertaa kuussa heistä riittävästi. Totesimme yhteisesti, että ei. Korostin arkipedagogiikan merkitystä, mitä painotin visuaalisesti kehystämällä ”päivittäin” vaihtoehdon ja kannustin kaikkia pyrkimään tähän vaihtoehtoon. Kokosin listaksi eri tapoja, joilla lasten toiveita ja mielenkiinnonkohteita oli selvitetty. Näitä olivat havainnointi, kyseleminen, keskustelu arjessa/piirissä, läsnäolo, etenkin leikissä, arvioimalla toteutettua toimintaa (lasten kanssa), dokumentointi, yhteistyö huoltajien kanssa, varhaiskasvatussuunnitelmat, lapsen esiopetuksen oppimissuunnitelma (leops), viikon tähtenä oleminen, lastenpalaverit, lapset saavat suunnitella leikkipaikkoja, toiveidenpuut sekä eskarilentokone. Muistutin tässä yhteydessä kasvattajia myös siitä, että lasten havainnointi on hyödyllisempää, jos havainnointi on tavoitteellista, eli etukäteen on pohdittu mitä havainnoidaan (fokusointi), miten havainnoidaan ja miten havainnointia hyödynnetään. Tämän lisäksi annoin konkreettisia esimerkkejä, kuinka aivan pienten lasten mielenkiinnonkohteita voi selvittää, jos lapsi ei osaa itse vielä sanallisesti kertoa. Kyselyssä kukaan vastaajista ei myöskään maininnut sadutusta keinona, joka on oivallinen väline esimerkiksi lapsen kiinnostustenkohteiden ja sillä hetkellä mielessä olevien asioiden selvittämisessä. Kannustin kasvattajia kokeilemaan myös sadutus-menetelmät hyödyntämistä arjessa.

Lasten toiveita ja mielenkiinnonkohteita selvitettiin ryhmissä vaihtelevasti. Osa vastaajista kertoi selvittävänsä lasten mielenkiinnonkohteita syksyllä, kun uudet ryhmät aloittavat ja lapsille laaditaan varhaiskasvatussuunnitelmat. Niin ikään osa mainitsi vain ”viikon tähtenä” olemisen, jolloin lapsi saa viikon ajan päättää leikkejä ja suunnitella toimintaa. Muutamat vastaajista sanoivat selvittävänsä mielenkiinnonkohteita kuukausittain, esimerkiksi lastenpalaverissa tai toiveiden puun avulla. Vastaajista löytyi kuitenkin myös niitä, jotka kertoivat lasten

mielenkiinnonkohteiden selvittämisen olevan viikoittaista tai päivittäistä. Teematunnilla lastentarhanopettajat päättivät yhdessä pyrkiä lisäämään lasten mielenkiinnonkohteiden selvittämistä ryhmissä ja saada sen osaksi jokapäiväistä arkea. Lastentarhanopettajat saivat tunnin aikana myös uusia ideoita lasten mielenkiinnonkohteiden havainnoimiseen.

Tämän jälkeen oli vuorossa pienenä kevennyksenä kuva omana päiväkotiaikanani kirjoittamistani tarinasta (Kuva 5). Kerroin, kuinka minulla oli viisi-kuusi-vuotiaana muutaman viikon kestävä innostus koneella kirjoittamiseen. Vaikka ei eletty vielä edes 2000-lukua, minulle tarjottiin silloin päiväkodissa mahdollisuus tietokoneella kirjoittamiseen. Opin noiden viikkojen aikana valtavasti, ja sitten kiinnostukseni vaihtui johonkin muuhun. Osallisuutta parhaimmillaan. Lisäksi tarkkasilmäinen kasvattaja saattoi bongata tarinastani esimerkiksi sen, että minua kiinnostivat siihen aikaan kissat. Koostin tuokiossa oleville kasvattajille sen tärkeyttä, että lapsen toiveisiin vastattaisiin mahdollisimman nopeasti, sillä heidän kiinnostuksenkohteensa saattavat vaihdella päivittäin.



Kuva 5 - Marian tarina, Lahokoski 1998

Tämä jälkeen olin koostanut yhteen diaan, millaisia lasten ideoista lähteneitä projekteja päiväkodissa on toteutettu. Näitä olivat muun muassa: autonrenkailla ja dinosauruksen jäljillä maalaus, merirosvoleikki, junaleikki, legoleikki, dinosaurusteema; laulut, askartelut, mielikuvitusmatka, kulkuneuvot; vierailu ilmailumuseossa, juna-aseman näyttely, auton rekisteribongausta, kirjastosta aiheeseen liittyviä kirjoja, lennokin tekemistä, supersankarit; kirjat, tabletit, viittojen askartelu, leikit, valokuvaus, keppihevospojekti, Ryhmä Hau-teema, mo-poiu; liikennevalot, ajokaistat, poliisit, ihminen; ihmisen osat, kirjaston hyödyntäminen, kauppaleikki, kevätjuhlaesitykset, esiintymisporukat, sirkus; lasten keksimät tempot ja esitykset, viikon tähden toiveet, herneensojen kasvatus, musiikillisin keinoin; avaruus, eri maiden musiikki kulttuurit, tekninen musiikki ja eläimet. Tässä kohtaa koulutusta toin esille lasten kulttuurin hyödyntämisen. Lasten kulttuuriin kuuluvat esimerkiksi lapsia koskettavat tv-ohjelmat ja sen hetken hittilelut ja -teemat. Näitä lapsia kiinnostavia aiheita hyödyntämällä voidaan järjestää lapsia kiinnostavaa ja sitouttavaa pedagogista toimintaa. Eräässä päiväkodin

ryhmässä olikin jo hyödynnetty esimerkiksi Ryhmä Hau -teemaa. Tämän lisäksi annoin esi-merkkinä My Little Pony ja Teini-ikäiset mutanttiniinjakilpikonna -leikit sekä Putouksen kautta lasten suosikiksi nousseen Tanhupallon ja hänen lemmikkinsä karvamadon hyödyntämisen kasvatuksessa.

Seuraavaksi käsitteimme läpi arkiosallisuutta, josta erityisesti osallisuutta ohjatussa toiminnassa, päivälevolla ja ruokailutilanteissa. Kyselyn tulosten mukaan, lapsia ei enää pääasiassa pakoteta osallistumaan toimintaan, jos he eivät halua. Lapsilla on tällöin mahdollisuus seurata toimintaa sivusta tai puuhata jotakin muuta sillä aikaa. Keskustelimme lastentarhanopettajien kanssa siitä, että osallisuutta on myös valita osallistumattomuus. Toin esille myös sen, että lapset haluavat helpommin osallistua, kun toiminta on lähtöisin heidän omista ideoistaan ja toiveistaan. Innostava ja mielekäs toiminta itsessään vetävät lapsia puoleensa, muttei sovi unohtaa kasvattajien kannustuksen ja innostamisen merkitystä, jos lapsi epäröi.

Ruokailussa lasten osallisuus näkyi muun muassa lasten kannustamisena itsenäisen toiminnan harjoitteluun, apulaistoimintana, jossa lapset auttavat esimerkiksi ruokakärryn haussa ja pöytien kattamisessa, sekä oman istumapaikan valinnassa. Viime aikoina ammatillisilla foorumeilla on keskusteltu aktiivisesti ruokien maistamisesta, sekä näkkileivän syömisestä päiväkodista. Keskustelijoiden ja omien kokemuksieni mukaan, yhä tänäkin päivänä päiväkodeissa lapsilla saattaa olla ruokailussa ehtoja, että ruokia on maistettava, tai näkkäriä tai jälkiruokaa ei saa. Jos lapsi ei saa edes näkkileipää päivinä, jolloin on tarjolla hänelle epämieluisaa ruokaa, se näkyy nopeasti nälkäisen lapsen tullessa kiukkuisiksi. Kyselyn mukaan tätä ”pakko-maistatusta” tapahtuu myös tutkimassani päiväkodissa, ja vieläpä melko laajasti. Kasvattajat toivat esille, että usein tällaisissa tilanteissa vanhempien osallisuus ja toiveiden kuuntelu ovat syitä kyseiseen toimintaan.

Päivälevosta puhuttaessa kerroin osallistujille, miten minulle on tullut pääkaupunkiseudulla päiväkodeissa keikkaillessani vastaan tilanteita, joissa lapsia ”pakkonukutetaan” ja heitä pidetään väkisin sängyssä. Lapsilla on hyvin yksilöllinen unentarve; joku 4-vuotias ei välttämättä tarvitse enää päiväunia, kun taas kuusivuotiaalle ne saattavat edelleen maistua. Tätä ei tutkimissani päiväkodeissa onneksi esiintynyt. Päivälevon aikana lapsia osallistettiin kuuntelemalla heidän satu- ja musiikkitoiveitaan. Isommilla oli mahdollisuus piirrellä tai selata kirjaa. Myös vanhempien toiveita päivälevon suhteen kunnioitettiin.

Seuraavaksi toin esiin pedagogiseen dokumentointiin liittyviä näkökulmia lapsen osallisuuden kannalta. Päiväkodissa hyödynnettiin paljon varhaiskasvatussuunnitelmia, ryhmien toimintasuunnitelmia, blogeja, sekä lasten omia kasvunkansioita, joihin kootaan lasten tekemiä töitä, tarinoita, kuvia ja tärkeitä tapahtumia. Lisäksi joissakin ryhmissä lapsilla oli omat valokuvakansiot tableteilla ja yhteisiä valokuvia saatettiin katsella yhdessä lasten kanssa esimerkiksi videotykillä. Korostin pedagogisen dokumentoinnin tärkeyttä muun muassa lapsen osaamisen

ja oppimisen osoittajana. Tässä yhteydessä minun oli tarkoitus esitellä kasvattajille lyhyesti arviointiin perustuva varhaispedagogiikan suunnitteluprosessi, mutta tarkistettuani käytettävissä olevan ajan, jätin sen pois, sillä koin muut suunnittelemani asiat tärkeämmiksi.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa puhutaan paljon laaja-alaisesta osaamisesta ja pedagogisista tavoitteista. Näytin tuokioon osallistuneille muutaman esimerkin, kuinka eräissä päiväkodeissa oli avattu miellekartan avulla toiminnan prosessitavoitteita ja sisällöllisiä tavoitteita.

Hyvä ryhmähenki ja yhteisöllisyys vaikuttavat suuresti lasten osallisuuden mahdollistumiseen, joten esittelin tilaisuudessa osallistujille tapoja, joilla näitä oli päiväkodeissa tuettu. Hyvän yhteishengen luominen korostuu etenkin syksyisin uusien ryhmien aloittaessa. Yhdessä tehdyt säännöt, tutustumisleikit ja nimien läpikäyminen piirissä ovat tässä vaiheessa arvokkaita keinoja lapsien tutustuessa toisiinsa. Muista kulttuureista tulleet lapset on huomioitu myös opettelemalla esimerkiksi tervehdyksiä eri kielillä. Leikkikokemukset eri lasten kanssa ovat lapsille äärimmäisen tärkeitä. Jos lapset hakeutuvat aina samojen kavereiden kanssa leikkimään, kasvattajat ovat hyödyntäneet muun muassa leikkikaveriarvontoja tai muodostaneet leikkipareja ja ryhmiä parhaaksi katsomallaan tavalla. Kasvattajien vastuulla on antaa mallia hyvistä kaveritaidoista, tukea kaverisuhteita, opettaa leikkitaitoja ja toisten kunnioittamista sekä huolehtia siitä, että kaikki pääsevät joukkoon mukaan. Lasten leikkeihin osallistuminen on oiva keino edellä mainittujen asioiden opettelussa. Muita yhteisöllisyyttä tukevia keinoja, joita kyselyssä mainittiin, olivat kodinomainen tunnelma, pyrkiminen pois kellosta ja kiireettömyys, positiivisuuden panostaminen, huumori sekä jatkuva avoin vuorovaikutus.

Yksi yleisesti varhaiskasvatuksen kentällä kuultu ongelma on kiire ja resurssienpuute. Kyselyssäni tiedustelin kasvattajilta, kokevatko he heillä olevan tarpeeksi aikaa lasten kohtaamiseen ja kiireettömään läsnäoloon. Pääsääntöisesti vastaajat kokivat, että lasten kohtaamiseen on aikaa, jos henkilöstömitoitus ja suhdeluvut ovat kunnossa, mikä on hieno asia. Kirjallisten töiden, suunnittelun ja palaverien todettiin kuitenkin vievän paljon aikaa, jolloin kasvattajat eivät voi olla läsnä lasten kanssa.

Näytin teematunnilla pienen pätkän Arman Pohjantähden alla ”esikouluopettaja” -jaksosta, jossa Arman leikkii pihalla lasten kanssa. Varhaiskasvatuksen ulkoilutilantenteissa kasvattajat saavat aika ajoin moitteita siitä, että aikuiset vain keskustelevat keskenään sen sijaan, että olisivat läsnä lapsille. Kerroin koulutukseen osallistuneille mahdollisuudesta hyödyntää ”leikkijäaikuista”, jos tällaista ilmenee. Joissain päiväkodeissa ulkotilanteisiin sovitaan yksi tai useampi aikuinen, joka pukee näkyvät liivit päälle ja järjestää lapsille yhteisiä ulkoleikkejä.

Kyselyssä tiedusteltiin minkälaiset asiat toimivat esteenä lasten osallisuuden toteutumiselle. Näitä olivat kasvattajien rajoittuneet tavat, mielikuvituksen rajallisuus ja jos koko tiimi ei ha-

lua aidosti toteuttaa lasten osallisuutta. Myös tiukkojen aikataulujen ja etukäteen suunniteltujen viikko-ohjelmien koettiin estävän lasten osallisuuden toteutumista. Muita mainittuja syitä olivat riittämättömät resurssit eli henkilökunnan puuttuminen, kielimuuri, ja ujojen ja arkojen lasten tukeminen. Esittelin osallistujille lyhyesti ”vaikuttamisen ympyrän”, jonka tarkoituksena oli saada kasvattajat kiinnittämään huomioita asioihin, joihin he voivat työssään vaikuttaa, sen sijaan, että energiaa käytetään sellaisten asioiden murehtimiseen, mihin he eivät voi vaikuttaa. Kielimuuria helpottamaan suosittelin kuvien hyödyntämistä kielenkehityksen ja kommunikoinnin tukena. Tässä kohdin kerroin myös niin kutsutusta tieto-osallisuudesta, eli siitä, että lapsi voi valita vain asioista, jotka hän tietää. Esimerkkinä lapsi voi valita vain leikeistä, joita hän tietää.

Seuraavaksi keskustelimme siitä, kuinka lasten osallisuutta voitaisiin lisätä. Helppoja tapoja tähän ovat esimerkiksi se, että kysellään enemmän lapsilta, otetaan lapset useammin avuksi arkiasioihin ja ajatuksien kirjaaminen ja tarkempi dokumentointi. Asioita, jotka voivat lisätä lasten osallisuutta, mutta vaativat enemmän työtä koko yhteisöltä ovat asennemuutos, onnistumisten ja epäonnistumisten rehellinen arviointi ja reflektointi ja liian tiukoista suunnitelmista eroon pääseminen, jotta lasten toiveille jää tilaa. Myös toimiva tiimien välinen yhteistyö lisää lasten osallisuutta. Teematuokiossa toin esille myös sen tärkeän seikan, että samat asiat voivat edistää tai lasten osallisuutta, joista esimerkkinä erilaiset säännöt, leikkitaulut ja toimintaympäristö.

Mihin kasvattajat sitten kaipasivat lisää tukea? Näitä olivat esimerkiksi ajanpuute, isot ryhmäkoot sekä haastavien lasten kanssa toimiminen. Tässä vaiheessa koulutukseen käytettävä aika oli loppumassa, joten asiaa ei keretty käsittelemään kovin tarkasti. Osallistujille painotettiin, kuitenkin tapausten tilannekohtaisuutta ja keskustelun lisäämistä yhdessä kasvattajien ja lasten kanssa.

5.2.2 Palaute teematunnista

Teematunnin lopuksi osallistujilla oli noin kymmenen minuuttia aikaa täyttää lyhyt palautekysely tunnista (katso liite 3). Kyselyssä oli yhdeksän väittämää Likert-asteikon mukaisesti, joissa vaihtoehto numero yksi tarkoitti ”täysin eri mieltä”, numero kaksi ”hieman eri mieltä”, numero kolme ”en osaa sanoa”, numero neljä ”jokseenkin samaa mieltä ja numero viisi ”täysin samaa mieltä”. Lopussa oli tilaa vapaalle palautteelle, johon oli vielä toivottu erityisesti kommentteja, mikä oli hyvää ja missä olisi kehitettävää teematunnin suhteen. Kaikki koulutukseen osallistuneet (n = 7) täyttivät palautelomakkeen.

Ensimmäinen väittämä oli ”Koulutus oli hyödyllinen”. Yksi vastaajista oli hieman eri mieltä, kaksi jokseenkin samaa mieltä ja neljä täysin samaa mieltä väittämän kanssa. Koulutus siis koettiin hyödylliseksi yhtä vastaajaa lukuun ottamatta. Toisena väittämänä oli ”Koulutuksen sisältö oli mielenkiintoista”. Yksi vastaajista oli hieman eri mieltä, yksi jokseenkin samaa mieltä ja viisi täysin samaa mieltä. Osallistujat kokivat siis koulutuksen sisällön pääsääntöisesti mielenkiintoiseksi. Kolmas väittämä kuului ”Kouluttaja oli perehtynyt aiheeseen hyvin”. Yksi vastaajista oli hieman eri mieltä, kolme jokseenkin samaa mieltä ja kolme täysin samaa mieltä. Kouluttajan koettiin suurimmaksi osaksi perehtyneen aiheeseen hyvin ja tarpeeksi. Neljäntenä väittämänä oli ”Kouluttaja osallisti yleisöä tarpeeksi”. Yksi vastaajista oli hieman eri mieltä, yksi ei osannut sanoa, kolme oli jokseenkin samaa mieltä ja kaksi täysin samaa mieltä. Suurin osa osallistujista koki, että heitä oli osallistettu tarpeeksi teematunnin aikana. Viidentenä väittämänä oli ”Koulutus eteni sopivalla vauhdilla”. Yksi vastaajista oli täysin samaa mieltä, yksi hieman eri mieltä, kaksi jokseenkin samaa mieltä ja kolme täysin samaa mieltä. Koulutus kesti yhden tunnin, joka oli hyvin lyhyt aika suhteessa läpikäytävän asian määrään. Koulutuksen koettiin suurimmaksi osaksi edenneen sopivalla vauhdilla. Kuudes väittämä kuului ”Koulutuksen kesto oli sopiva”. Yksi vastaajista oli täysin eri mieltä, yksi hieman eri mieltä, kaksi jokseenkin samaa mieltä ja kolme täysin samaa mieltä. Hieman eri mieltä ollut vastaaja olisi toivonut vielä enemmän aikaa aiheen käsittelyyn. Seitsemäntenä väittämänä vastaajilta tiedusteltiin, antoiko koulutus eväitä käytännön työhön. Yksi vastaajista ei osannut sanoa, kaksi oli jokseenkin samaa mieltä ja neljä täysin samaa mieltä. Tulosten perusteella koulutus koettiin työn kannalta hyödylliseksi. Kahdeksantena väittämänä oli ”Koulutuksessa hyödynnetty materiaali tuki aiheen käsittelyä”. Vastaajista yksi ei osannut sanoa, yksi oli jokseenkin samaa mieltä ja viisi täysin samaa mieltä. Koulutusmateriaalin katsottiin tukevan aiheen käsittelyä hyvin. Viimeinen väittämä kuului ”Sain koulutukselta sitä mitä odotin”. Yksi vastaajista oli hieman eri mieltä, yksi ei osannut sanoa, kaksi oli jokseenkin samaa mieltä ja kolme täysin samaa mieltä. Koulutus täytti pääasiassa osallistujien toiveet ja odotukset.

Vapaassa palautteessa esitystä kuvailtiin selkeäksi ja osallistujat mainitsivat esiin nostettujen aiheiden, diojen ja keskustelujen olleen hyviä. Osallistujat kokivat saaneensa uusia ja erilaisia työtapoja lasten osallisuuden huomioimiseksi ja ymmärryksensä moniulotteisesta osallisuusaiheesta laajenneen. Eräs osallistujista olisi kaivannut vielä enemmän esimerkkejä ja lainauksia. Palautteesta kävi ilmi myös se, että osallistujat huomasivat esiintymisjännitykseni, ja joidenkin kohdalla se vaikutti negatiivisesti kokemukseen koulutuksesta. Sain kuitenkin kannustavaa palautetta, että voin rentoutua ja luottaa itseeni, kun tunnen aiheen hyvin ja olen innostunut siitä. Yksi osallistujista koki asenteeni osallistujia kohtaan olleen ylimielinen.

6 Arviointi ja pohdinta

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää lasten osallisuuden toteutumista varhaiskasvatussyksikössä, arvioida olemassa olevia käytänteitä ja tuoda esille keinoja lasten osallisuuden lisäämiseksi. Keinoina toimivat kasvattajille pidettävä kysely, sekä lastentarhanopettajille järjestetty tunnin mittainen koulutus. Kyselytutkimuksen vastaukset olivat perusteellisia ja koin, että aihe oli vastaajille tärkeä. Vaikka olinkin laskenut kyselyn täyttööön käytettävän ajan riittäväksi ja testannut kyselyä etukäteen opiskelutovereillani, sain muutamilta vastaajilta kyselyn jälkeen palautetta, että vastaamisaika loppui kesken. Tämä näkyi siinä, etteivät kaikki kyselyyn osallistuneet kerenneet vastaamaan aivan kaikkiin kysymyksiin. Tämä oli kuitenkin odotettavissa, sillä kysymykset olivat laajoja ja vastaustilaa oli lomakkeella runsaasti. Muutamat vastaajista olisivat toivoneet enemmän monivalintakysymyksiä, mikä olisi varmasti nopeuttanut kyselyn täyttöö. Tavoitteenani oli kuitenkin saada avoimia empiriisiä vastauksia ja mielestäni kysely toimi siinä oikein hyvin ja sain kyselyn avulla tarpeeksi aineistoa teematunnin suunnittelua varten. Aineiston perusteella sain muodostettua moniulotteisen kuvan siitä, millaisia näkemyksiä, käytännön toteutuksia sekä ongelmia lapsen osallisuudessa ja osallisuuden mahdollistamisessa tämän päivän varhaiskasvatuksessa on. Osallisuuden määrittelyssä ja toteutuksessa oli henkilötasolla merkittävää eroa samassa toimipisteessä työskentelevien kesken. Tämä saattaa johtua siitä, ettei osallisuudelle ole olemassa yksiselitteistä mittapuuta ja käsite on varhaiskasvatuksen parissa työskenteleville yhä jossain määrin rajoitetaan häilyvä. Tietoisuutta asian suhteen voidaan helposti lisätä muun muassa koulutuksella ja tiedon jakamisella kollegoiden kesken. Opinnäytetyöni liitteenä oleva kyselypohja ja koulutusdiat pyrkivät omalta osaltaan edistämään varhaiskasvatustyökulttuuria, jossa lapsen osallisuus on osana kasvatustyön suunnittelua ja arjen käytäntöä.

Opinnäytetyöni osana pidin varhaiskasvatussyksikön lastentarhanopettajille ja päiväkodinjohtajalle koulutuksen lasten osallisuudesta. Alun perin sopivaksi koulutuksen pituudeksi arvioitiin 1,5-2 tuntia, mutta tiukkojen aikataulujen takia käytettävissä ei ollut kuin yksi tunti. Onnistuin mielestäni suunnittelemaan ja toteuttamaan tehokkaan tuokion aikarajan puitteissa. Tuokion aikana kerkesimme käymään läpi lähes kaiken suunnittelemani, eli kyselyn tulokset ja ohessa hieman teoriaa. Keskustelullekin oli runsaasti aikaa. Tuokion lopuksi osallistujat täyttivät lyhyen palautelomakkeen tuokiosta. Palautteen mukaan koulutus koettiin pääsääntöisesti hyödylliseksi, sisältö mielenkiintoiseksi ja koulutuksen vetäjän perehtyneen asiaan tarpeeksi. Koulutuksen koettiin antaneen eväitä käytännön työn toteuttamiseen ja koulutusmateriaalien koettiin tukevan aiheen käsittelyä hyvin. Koulutus täytti pääasiassa osallistujien odotukset. Näin ollen opinnäytetyön tavoitteet saavutettiin hyvin. Koulutuksen äänittäminen helpotti suuresti asioiden muistamista raportinkirjoitusvaiheessa.

Pyysin koulutuksen jälkeen vielä päiväkodin johtajalta palautetta yhteistyömme sujuvuudesta ja opinnäytetyön tavoitteiden toteutumisesta. Hänen mielestään yhteistyömme sujui hyvin, vaikka tutkimuslupani viivästyminen vaikuttikin aikatauluihin. Hänen mielestään suoriuduin koulutustilaisuuden pidosta erinomaisesti ja voin olla tyytyväinen suoritukseen. Myös esitysdiat saivat häneltä kiitosta ja erityiskehujia. Hän uskoo, että yksikössä keskustelu osallisuudesta jatkuu tulevaisuudessa.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää varhaiskasvatusyksikön toimintakulttuuria lasten osallisuuden huomioivampaan suuntaan ja lisätä lasten osallisuutta yksikössä. Olisi ollut äärimmäisen mielenkiintoista tehdä vielä jatkoseurantaa, miten asiaa on käsitelty ja huomioitu varhaiskasvatusyksikössä opinnäyteyhteistyön jälkeen ja koetaanko lasten osallisuuden lisääntyneen. Varhaiskasvatusyksikön johtaja vaihtui pian yhteistyömme jälkeen, mutta olin yhteistyössä myös uuden johtajan kanssa. Kyselin häneltä keväällä 2019 sähköpostilla kuulumisia lasten osallisuuden tilanteesta opinnäytetyöraporttia kirjoittaessani. Hän kommentoi osallisuuteen liittyvien teemojen olleen vuoden aikana läsnä kasvattajien keskusteluissa. Lapsoiryhmien toimintasuunnitelmissa näkyy kirjauksia lasten ja vanhempien osallisuuden toteutumiseen liittyen. Varhaiskasvatusyksikössä pyritään myös luomaan rakenteita ja ilmapiiriä, joka tukee työntekijöiden osallisuutta yhteisessä työyhteisössä. Myös uusi johtaja näki pitämäni koulutusdiat ja hän kommentoi niiden vaikuttaneen hyvältä pohjalta keskusteluun ja hän uskoo, että tunnin aikana ehdittiin käsitellä osallisuuden moninaisuutta, tulkintaa erilaisista näkökulmista ja sen myötä viedä osallisuuden ilosanomaa konkreettisesti yksikön arkeen.

Tutkimuksissa ja opinnäytetöissä tulee noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä, mikä on merkki eettisesti luotettavasta tutkimuksesta. Tutkimustyössä tulee noudattaa rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta. Tutkimuksessa sovelletaan tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointi menetelmiä. Muiden töihin viitataan asianmukaisella tavalla. Myös tietosuojaa koskevat kysymykset on otettava huomioon. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 4 - 7.) Tällekin opinnäytetyölle haettiin vaadittava tutkimuslupa. Teorialähteinä on käytetty mahdollisimman uutta aiheesta tutkittua luotettavaa tietoa. Raportissa noudatetaan hyvää viittaustekniikkaa, säilyttäen alkuperäisen lähteen merkityksen. Yhteistyö ja kommunikointi yhteistyökumppanin kanssa on ollut avointa. Vastaajien ja varhaiskasvatusyksikön anonymiteetti on huomioitu jatkuvasti prosessin edetessä. Vastaajia ei voida tunnistaa ja kaikki materiaali on säilytetty tai hävitetty asianmukaisesti.

Ominä tavoitteitani oli opinnäytetyöprosessin myötä saada laajasti tietoa lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa ja kehittämistoiminnasta. Näiden lisäksi tavoitteinani oli saada kokemusta ammattimaisen kyselyn luomisesta, koulutuksen pidosta ja esiintymisestä. Prosessin aikana tutustuin ja kävin läpi runsaasti ja monipuolisesti lasten osallisuuden teoriaa ajankoh-

taisten teosten, tutkimusten, julkaisujen ja keskusteluiden kautta. Oma käsitykseni ja ymmärrykseni laajasta osallisuusteemasta kasvoi sen myötä suuresti. Yhteistyö varhaiskasvatusyksikön kanssa tarjosi minulle mahdollisuuden tutustua monipuolisesti päiväkodeissa toteutettavaan kehittämistyöhön sekä palaveri - ja koulutuskäytäntöihin. Kyselyluontiprosessin myötä pohdin ja reflektoin kattavan ja toimivan kyselyn ominaisuuksia, kysymysten muotoilua, sekä eettisiä näkökulmia, esimerkiksi vastaajien anonyymiteettiin liittyviä asioita. Kyselyn toimiessa koulutuksen pohjana, opin muun muassa erilaisia analysointitekniikoita, kuten teemoittelua ja ryhmittelyä. Koulutuksen suunnittelun ja pidon yhteydessä sain taas lisää kokemusta ja esiintymisvarmuutta. Esiintymispelkoisena, tämä oli minulle erittäin arvokas ja opettavainen kokemus.

Suurimmaksi haasteeksi tässä työssä nousi työn tekeminen yksin sekä tavoitteiden asettaminen liian korkealle. Opinnäytetyöprosessi venyi hyvin pitkäkestoiseksi, mikä alkoi vaikuttaa omaan motivaatiooni ja työotteeseeni negatiivisesti. Suunnittelemisessa sekä kirjoittamisessa suuria haasteita aiheutti muun muassa vertaistuen puute; yksin on hankala arvioida, onko toteutus toimiva ja teksti riittävän hyvää. Sain kuitenkin koulun puolesta henkistä ja konkreettista apua opettajien ja opiskelijahyvinvointi -palveluiden kautta.

Lähteet

Painetut

Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. Jyväskylä: PS-kustannus, 29 - 31.

Alila, K., Eskelinen, M., Estola, E., Kahiluoto, T., Kinos, J., Pekuri, H., Polvinen, M., Laaksonen, R. & Lamberg, K. 2014. Varhaiskasvatuksen historia, nykytila ja kehittämisen suuntalinja. Tausta-aineisto varhaiskasvatusta koskevaa lainsäädäntöä valmisteleavan työryhmän tuoksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:12, 27.

Helin, E., Kola-Torvinen, P. & Tarkka, K. 2018. Osallisuus ja osallistuminen varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Teoksessa Kangas, J., Vlasov, E., Fonsén, E. & Heikka, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2. Helsinki: Suomen varhaiskasvatus ry. 11 - 15.

Hietämäki, J., Kuusiholma, J., Räikkönen, E., Alasuutari, M., Lammi-Taskula, J., Repo, K., Karila, K., Hautala, P., Kuukka, A., Paananen, M., Ruutiainen, V. & Eerola, P. 2017. Varhaiskasvatus- ja lastenhoitoratkaisut yksivuotiaiden lasten perheissä. CHILDCARE-kyselytutkimuksen 2016 perustulokset. Työpaperi 24/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 3.

Hujala, E. 2017. Esipuhe. Teoksessa Kangas, J., Vlasov, E., Fonsén, E. & Heikka, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2. Helsinki: Suomen varhaiskasvatus ry. 7 - 8.

Leinonen, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Janniina, E., & Leinonen J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.

Kettukangas, T. & Härkönen, U. 2014. Lasten osallisuus perustoiminnoissa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Janniina, E., & Leinonen J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry. 96 - 112.

Mäkitalo, A., Nevanen, S., Ojala, M., Tast, S. Venninen, T. & Vilpas, B. (toim.) 2011. Löytöretkellä osallisuuteen. Kehittämistä ja tutkimista päiväkodin arjessa II. Yliopistopaino.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. 4 - 7.

Varttinen, P. 2016. Lapsen todellisuus ohjaamassa kasvattajaa - esimerkkejä lapsen kohtaamisesta päiväkotiarjessa. Teoksessa Roos, P. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: Waasa Graphics Oy, 139.

Sähköiset

Finna.fi. 2018.

www.finna.fi

KvantiMOTV. 2018. Kyselylomakkeen laatiminen. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Menetelmä-opetuksen tietovaranto. Luettu 30.4.2018.

<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kyselylomake/laatiminen.html>

Likert. 2019. Peda.net. Luettu 20.5.2019.

<https://peda.net/ohjeet/ty%C3%B6v%C3%A4lineet/lomake/likert>

Opetushallitus. 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. 8 - 14, 18 - 20. Luettu 18.4.2018.

http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf

Opetushallitus. 2018. Kuukauden tilasto: Varhaiskasvatus tavoittaa yhä useamman suomalaislapsen. Luettu 20.5.2019.

https://www.oph.fi/ajankohtaista/verkkouutiset/101/0/kuukauden_tilasto_varhaiskasvatus_tavoittaa_yha_useamman_suomalaislapsen

Suomen perustuslaki 1999/731 6 §. Luettu 12.4.2018.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Suomen varhaiskasvatus ry. 2015. Luettu 12.9.2018.

<https://ecef.org/yhdistys/>

Unicef. 2018. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Luettu 12.4.2018.

https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

Varhaiskasvatuslaki 2018/540. Annettu Helsingissä 13.7.2018.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

Julkaisemattomat

Lahokoski, P. 1998. Oma kuva omasta kirjoituksesta.

Lahokoski, P. 2018a. Kuva muokattu alkuperäisestä teoksesta Leigh Blackall 2016.

<https://www.flickr.com/photos/leighblackall/30727349115>

Lahokoski, P. 2018b. Teematunti. Kuvakaappaus koulutusdiasta ”Lasten toiveiden ja mielenkiinnonkohteiden selvittäminen”.

Taulukot

| | |
|--|---|
| Taulukko 1 - Tavoitteet, keinot ja hyödyt..... | 8 |
|--|---|

Liitteet

| | |
|--|----|
| Liite 1: Osallisuuskysely varhaiskasvattajille | 38 |
| Liite 2: Teematunti | 44 |
| Liite 3: Palautekysely Teematunnista | 55 |

Liite 1: Osallisuuskysely varhaiskasvattajille

Osallisuuskysely varhaiskasvattajille

Hyvä kasvattaja,

Olen sosionomiopiskelija Tikkurilan Laureasta ja teen opinnäytetyötä liittyen lasten osallisuuteen varhaiskasvatusyksikössä. Kyselyssä on 17 kysymystä, sen täyttämiseen menee noin 15-30 minuuttia aikaa ja siihen osallistuminen on vapaaehtoista ja täysin luottamuksellista, eikä yksittäistä vastaajaa voida tunnistaa. Tuloksia on tarkoitus hyödyntää opinnäytetyössä ja yksikköne kehittämistoiminnassa lasten osallisuuden lisäämiseksi, jonka jälkeen materiaali hävitetään tietoturvasääntöjen mukaisesti.

Kyselyn alkuun on koostettu pieni johdanto osallisuudesta. Jos aihe ei ole entuudestaan kovin tuttu ja kysymykset tuntuvat hankalilta, voit jättää kohdan tyhjäksi tai kirjoittaa ”en osaa vastata”. Jos sinulta loppuu vastaustila kesken, voit jatkaa paperin toiselle puolelle.



Keväisin yhteistyöterveisin,

Maria Lahokoski

Pieni johdanto osallisuuteen

Uuden varhaiskasvatustalain ja valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden myötä lasten osallisuus on noussut viime vuosina vahvasti esille varhaiskasvatuksessa. Niin YK:n lastenoikeuksien sopimuksessa, kuin Suomen laissakin korostetaan lapsen etua, mahdollisuutta ilmaista näkemyksensä, mielipiteensä ja toiveensa kehitystasonsa mukaan sekä vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin asioihin, mikä koskee myös varhaiskasvatusta ja sen suunnittelua. Lapsia ei pitäisi nähdä vain työn kohteina vaan ikään kuin yhteistyökumppaneina.

Lapsuus ei ole vain matka aikuisuuteen, vaan se jo itsessään on merkityksellistä. Lapsi saattaa viettää kolmasosan päivästänsä päiväkodissa, joten ei ole yhdentekevää onko lapsi osallisena omassa ryhmässään. Osallisuus voidaan ymmärtää toimintakulttuurina, jossa yksilö saa osallistua omien kykyjensä ja halujensa mukaan, jossa häntä kuullaan ja hänen vaikutusmahdollisuuksiaan tuetaan ja jossa hän on mukana luomassa toimintakäytäntöjä ja oppimisen polkuja.

Osallisuus ei siis tarkoita pelkästään sitä, että selvitetään lasten toiveita ja mielipiteitä ja toteutetaan toimintaa sen mukaan, vaan todellisuudessa se on paljon enemmän; se on tunne yhteenkuuluvuudesta, osallisena olemisesta sekä merkityksellisyydestä lähiyhteisössä; ”minä olen tärkeä ja arvostettu ryhmäni jäsen”. Tästä johtuen, etenkin ryhmähengellä ja kaveritaidoilla on valtava merkitys lasten osallisuuden mahdollistamisessa.

Itsensä osalliseksi kokeminen rakentaa lapsen itsetuntoa ja positiivista minäkuvaa, kun lapsi uskaltaa vapaasti olla oma itsensä ja ilmaista mielipiteensä. Osallisuudella on myös suuri vaikutus lasten oppimiseen ja kehitykseen. Lapsi oppii parhaiten, kun hän tuntee olonsa turvalliseksi ja on kiinnostunut opittavasta aiheesta. Omakohtainen kiinnostus lisää sisäistä motivaatiota ja sitoutumista, ja tällöin myös opittavasta asiasta jää vahvempi muistijälki. Siksi toiminnasuunnittelu juuri lasten ideoiden ja kiinnostuksen pohjalta on äärettömän tärkeää, mutta ei sovi unohtaa, että oppimista tapahtuu kuitenkin kokonaisvaltaisesti kaikissa arjen tutuissa ja spontaaneissa tilanteissa, pitää vain huomata niiden pedagogiset mahdollisuudet. On myös hyvä ottaa huomioon, kuinka lapset elävät hetkessä: jos nyt jokin on maailman tärkein ja kiinnostavin asia, se saattaa hetken päästä olla jotain aivan muuta.

Osallisuuden toteutuminen on riippuvaista kasvattajien toiminnasta, aikuisten ja lasten välisestä vuorovaikutuksesta sekä vallitsevasta toimintakulttuurista, joten on ensiarvoisen tärkeää ymmärtää, että lasten osallisuuden avaimet ovat juuri sinulla. Osallisuus rakentuu ennen kaikkea jokapäiväisissä kohtaamisissa ja vuorovaikutustilanteissa, joissa tilanteiden äärelle pysähtymisellä ja läsnäololla on suuri merkitys.

Osallistuminen tarkoittaa sitä, että joku ottaa osaa ja on mukana jossakin toiminnassa. Osallisuuteen kuuluu vahvasti vapaaehtoisuus, jolloin osallisuutta on myös mahdollisuus olla osallistumatta. *Osallistaminen* tarkoittaa kannustamista osallistumaan toimintaan.

Lähteet:

- Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) 2014. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 1. Tampere.
 Kangas, J., Vlasov, E., Fonsén, E. & Heikka, J. (toim.) 2018. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2. Helsinki.
 Opetushallitus. Osallisuus varhaiskasvatuksessa videot. https://www.edu.fi/yleissivistava_koulutus/varhaiskasvatus/vasu2017tukimateriaalit/osallisuus
 Varhaiskasvatustalain (1973/36)
 Roos, P. 2016. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: Waasa Graphics Oy

1) Teetkö töitä

- lastentarhanopettajana
- lastenhoitajana
- muu, mikä? _____
- en halua kertoa

2) Minkä ikäisten lasten ryhmässä toimit tällä hetkellä?

3) Ympyröi sopivin vaihtoehto väittämään ”lasten osallisuuden huomioiminen varhaiskasvatuksessa on tärkeää”.

täysin eri mieltä jokseenkin eri mieltä ei samaa eikä eri mieltä jokseenkin samaa mieltä täysin samaa mieltä

1 **2** **3** **4** **5**

- En osaa sanoa

4) Osallisuus on vahvasti esillä uudessa varhaiskasvatusta velvoittavassa valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa 2016.

a) Oletko tutustunut edellä mainittuun dokumenttiin?

- kyllä
- en

b) Jos vastasit kyllä, saiko mielestäsi tarpeeksi tietoa lasten osallisuuteen liittyen?

- kyllä
- en
- en osaa sanoa

5) Mistä muualta olet saanut tietoa lasten osallisuudesta? Oletko saanut tukea esim. koulutusta lasten osallisuuteen liittyen? Minkälaista? Koitko kyselyn alussa olevan johdannon hyödylliseksi?

6) Mikä on mielestäsi kaikkein tärkeintä lasten osallisuudessa? Entä miten hyvin lasten osallisuus mielestäsi huomioidaan ryhmäsi arjessa?

7) Kuinka usein ja millä tavoin selvität lasten toiveita ja mielenkiinnonkohteita? Kuinka usein niitä toteutetaan? Näkyvätkö lasten ajatukset ja toiveet oppimis- ja leikkiympäristöjen sekä toiminnan suunnittelussa?

8) Oletteko toteuttaneet ryhmässäsi lasten ideoista lähteneitä projekteja, kuvailisitko lyhyesti millaisia? Koetko lasten aloitteista lähtevälle projektimaiselle toiminnalle olevan joitain esteitä?

9) Jos ryhmässäsi on ohjattua toimintaa, onko kaikkien pakko osallistua siihen? Entä jos lapsi ei halua?

10) Kertoisitko lyhyesti, miten lasten osallisuus huomioidaan päivälevon aikana? Saako lapsi esim. päättää missä nukkuu, miten päin nukkuu, nukkuuko ollenkaan, millainen unikaveri tai kavereita hänellä on, miten pitkään pitää levätä jne.?

11) Miten lasten osallisuus huomioidaan ruokailutilanteissa? Saako lapsi esim. auttaa pöytien kattamisessa, päättää missä istuu, päättää mitä syö ja juo ja missä järjestyksessä, ottaa itse ruokansa ja voidella leipänsä tai harjoitella näitä taitoja, onko kaikkea pakko maistaa jne.?

12) Kertoisitko lyhyesti, kuinka ryhmässäsi toteutetaan pedagogista dokumentointia? Palataanko dokumentteihin koskaan jälkikäteen lasten kanssa?

13) Minkälainen ryhmähenki teillä on? Miten olet tukenut ryhmänne yhteisöllisyyttä, yhteishenkeä ja lasten kaveritaitoja?

14) Koetko sinulla olevan tarpeeksi aikaa lasten kohtaamiseen ja kiireettömään läsnäoloon? Teetkö arkeen tietoisesti aikaa, jotta voit pysähtyä lasten kokemusten äärelle? Kuinka usein osallistut lasten leikkeihin?

15) Mikä sinulle kasvattajana on osallisuuden pedagogiikassa helppoa, entä haastavaa? Minkä näet toimivan esteenä lasten osallisuuden toteutumiselle?

16) Kuinka lasten osallisuutta voitaisiin mielestäsi lisätä? Oletko yrittänyt muuttaa työtapojasi lasten osallisuuden huomioivampaan suuntaan? Miten?

17) Millaiset asiat mietityttävät sinua lasten osallisuuteen liittyen? Mihin kaipaisit lisää tukea?

Jos sinua saa tarvittaessa haastatella anonyymisti, jätä alle nimesi ja ryhmäsi nimi sekä päiväkodin nimi.

Lämmin kiitos osallistumisesta!



Liite 2: Teematunti



Teematunti

Lasten osallisuus (tästä on poistettu yksikön nimi) varhaiskasvatustyössä

Maria Lahokoski 12.6.2018.



Osallisuuskyselyn antia

- Lasten osallisuuden huomioiminen koettiin tärkeäksi
- On pidetty koulutuksia
- Aihetta on käsitelty tiimeissä
- Muualta saatu tietoa:
 - Internet, keskustelupalstat, blogit, Facebook, artikkelit, kirjallisuus, tutkimukset, opinnot
- Tiedonjako työkavereiden kesken



Lähde: Milly-päivätin get a break. <http://www.schweizer.at/milky-animals-Digital/Article/276202/milky-paivat-get-a-break/>

Maria Lahokoski 12.6.2018.

Mikä on mielestäsi kaikkein tärkeintä lasten osallisuudessa?

Lapsi kokee olevansa arvostettu ja tärkeä

Kotiutuminen ryhmään ja ryhmäytyminen

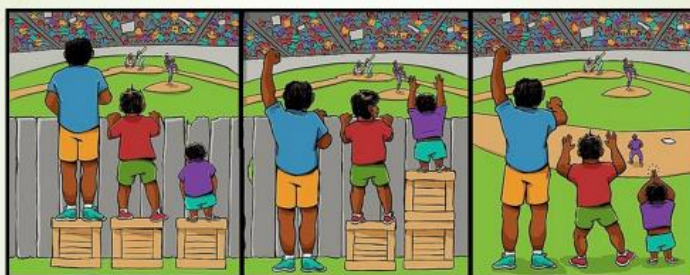
Tasavertaisuus

Jokainen saa olla juuri sellainen kuin on

Lapsi tuntee kuuluvansa joukkoon

Lapset saavat vaikuttaa päiväkodin arkeen

Maria Lahokoski 12.6.2018



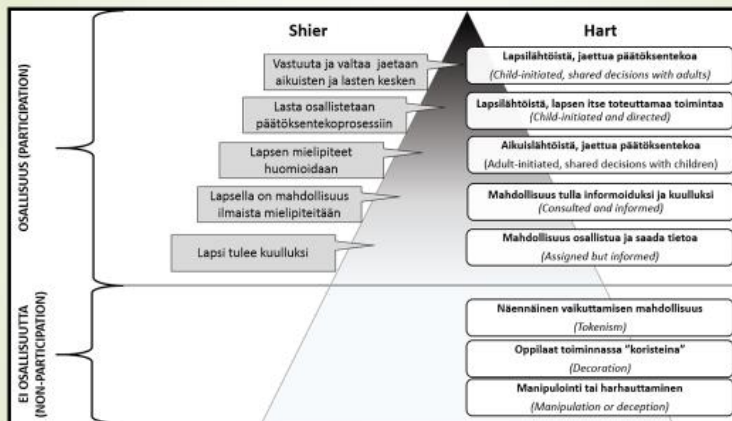
Lähde: Muckatti; Leigh Brackel
<https://www.flickr.com/photos/leighbrackel/30727349115>

Samanlainen kohtelu ei takaa yhdenvertaisuutta, sillä ihmisten lähtökohdat ja mahdollisuudet vaihtelevat yksilöllisesti.

Lähde: Wikipedia Yhdenvertaisuus Luettu 11.6.2018

Maria Lahokoski 12.6.2018

Shierin & Hartin osallisuuden tasomallit



Lähde: Koistinen & Palokangas, 2015.

Maria Lahokoski 12.6.2018

Miten hyvin osallisuus huomioidaan ryhmäsi arjessa?

"Harjoitellaan vielä"
"Toteutuu kohtuullisesti"

"Melko hyvin"
"Aika hyvin"

"Hyvin"
"Tosi hyvin"
"Erittäin hyvin"

"Osallisuus on osa arkea"
"Ryhmässämme eletään yhdessä tehden"

Maria Lahokoski 12.6.2018

Lasten toiveiden ja mielenkiinnonkohteiden selvittäminen

Kuinka usein?

Syksyllä

Kun lapsi on
viikon tähti

2-3 krt/kk

Vikoittain

Päivittäin

Millä tavoin?

- Havainnointi
- Kyseleminen
- Keskustelu arjessa/piirissä
- Läsnäolo, etenkin leikissä
- Arvioimalla toteutettua toimintaa
- Dokumentointi
- Yhteistyö huoltajien kanssa
- Vasut / leops
- Viikon tähti
- Lastenpalaverit
- Lapset saavat suunnitella leikkipaikkoja
- Toiveiden puu
- Eskarilentokone

Maria Lahokoski 12.6.2018

**OLIPAKERAN PIENIKISAPNTU
ERÄNÄPÄIVÄNÄHNMENIUOSLIKIMÄ
MUTAHNEIHOMANUT ETÄHÄNEKSSYI
HÄNEIPALANUIKINSAKARKRSI PIA MARIA**

7.10.-98

Maria Lahokoski 12.6.2018



Ohjattu toiminta

- Pääasiassa ei enää pakottamista
 - Lapsi voi olla samassa tilassa ja touhuta jotakin muuta
- Kun on tarpeeksi mielekästä toimintaa, lapset haluavat osallistua
- Kannustamisen ja innostamisen merkitys
- Osallisuutta on valita osallistuuko vai ei

Päivälepo

- Tärkeää ettei häiritse muita
- Lasten satu- ja musiikkitoiveet
- Isommilla mahdollisuus piirtää tai seläillä kirjaa
- Unikaverissa äänettämyys (esim. juomapullo unikaverina)
- Vanhempien osallisuus
- Pallohieronta, kaverin selkään piirtäminen
- Vaatteet ja riisuutuminen?

Lähde: Pääs.net
http://pääs.net/taivuu/vanhaakavaruuspaivalepo/

Maria Lahokoski 12.6.2018

Ruokailu

- Vaihtelee saako lapsi päättää missä istuu
- Kannustetaan itsenäiseen toimintaan tai sen harjoitteluun
- Apulaistoiminta yleistä
- Kannustetaan maistamaan
 - valitettavasti pakotusta edelleen tapahtuu
- Vanhempien osallisuus



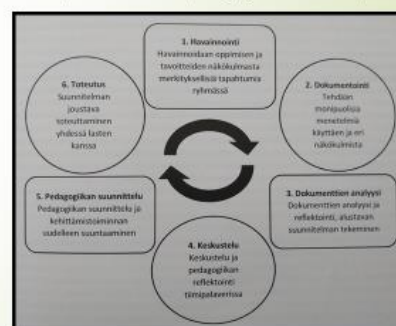
Lähde: CDC celebraates National Ice Cream Month. <http://www.cdc.gov/media/releases/2011/s0811moody.html>. Eventu/Action/48811/cdc-celebrates-national-ice-cream-month/

Maria Lahokoski 12.6.2018

Pedagoginen dokumentointi

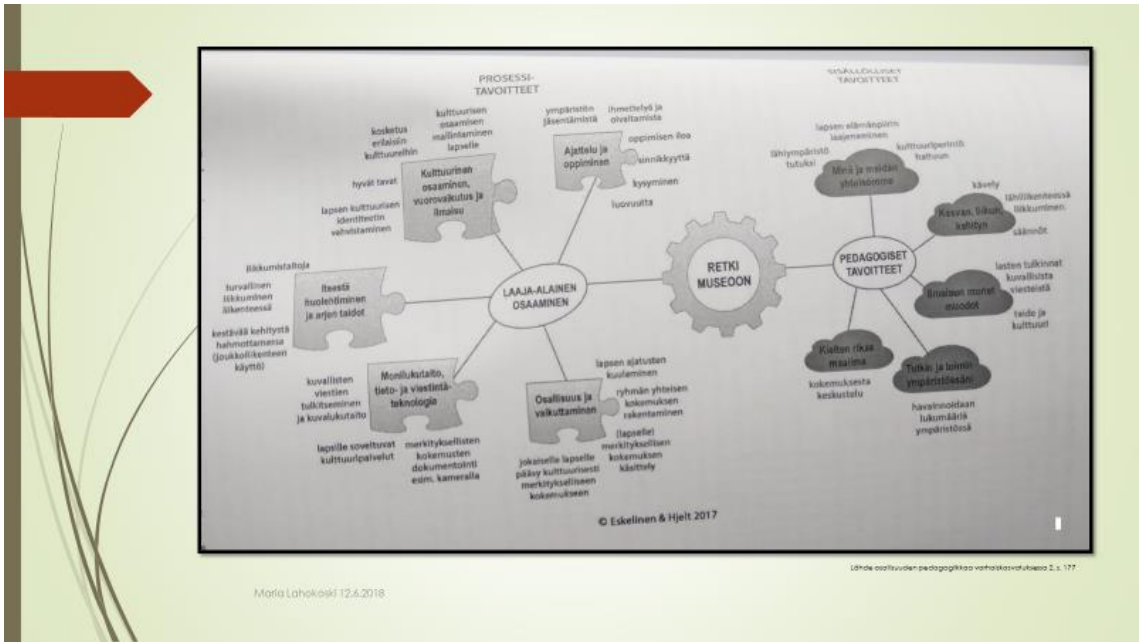
- Blogit, vasut, ryhmän toimintasuunnitelmat
- Tabletit; lapsilla omat kuvakansiot
- Kasvunkansiot
- Katsotaan kuvia yhdessä esim. videotykillä ja keskustellaan
- Videoiden hyödyntäminen?
- Sadutus?
- Toiminnan ja osaamisen/oppimisen osoittaminen lapsille tärkeää

Arvioitiin perustuva varhaispedagogiikan suunnitteluprosessi

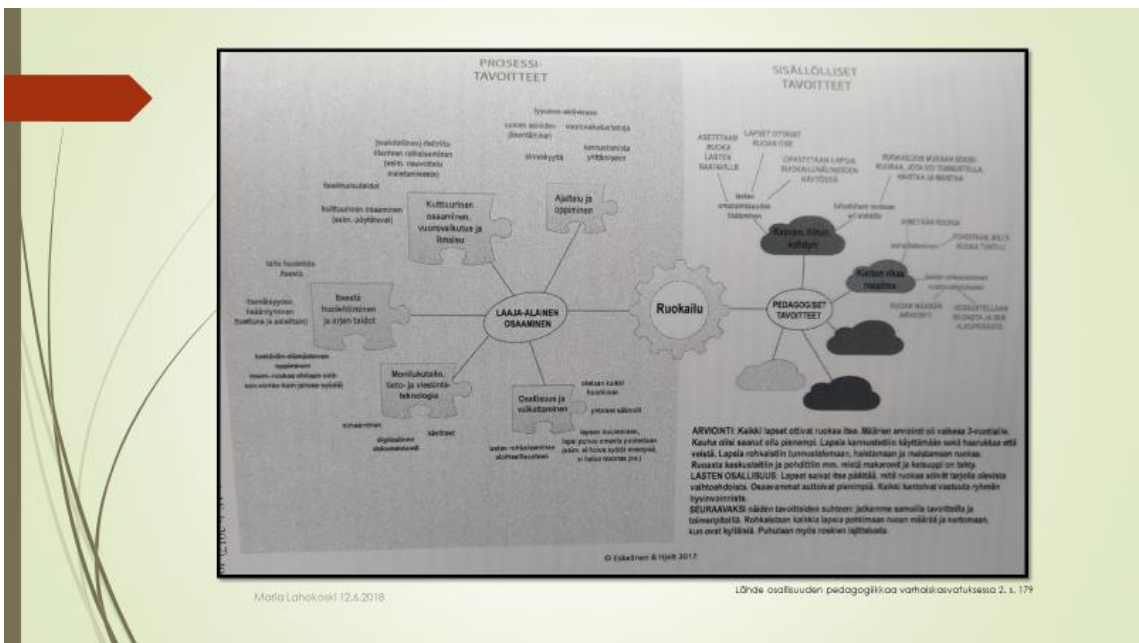


Lähde: Osaisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksesta 2, s. 39

Maria Lahokoski 12.6.2018



Maria Lahokoski 12.6.2018



Maria Lahokoski 12.6.2018

Ryhmähenki ja yhteisöllisyyden tukeminen

| | | | | |
|---|---|---|---------------------------------------|--|
| Syksyllä uudet lapset ja ryhmät | Jatkuva, avoin vuorovaikutus | Aikuisten malli | Leikit, satuhieronta, lauluhetket | Yhdessä mietitään, minkölainen on meidän ryhmän hyvä päivä |
| Yhdessä tehdyt säännöt | Tutustumisleikit | Leikkikokemukset eri lasten kanssa: (aikuisen jakaa, arvonnat...) | Aikuisen menee mukaan lasten teikkien | Huolehditaan, että kaikki pääsee joukkoon mukaan |
| Nimien läpikäyminen parissa | Eri maiden tervehdykset | Kehuaringot | Kaverisuhteiden tukeminen | Kodinomainen tunnelma |
| Pyrkiminen pois kellosta, kiireettömyys | Panostetaan positiivisuuteen, huumoriin | Leikkitaidot & toisten kunnioittaminen | Ystävyyden ketju | Kannustava ilmapilvi |

Maria Lahokoski 12.6.2018

Koetko sinulla olevan tarpeeksi aikaa lasten kohtaamiseen ja kiireettömään läsnäoloon?

- Pääsääntöisesti vastaajat kokivat, että on aikaa kohdata lapset
- Kirjalliset työt, suunnittelu ja palaverit vievät aikaa
- Jos henkilöstömitoitus ja suhdeluvut ovat kunnossa
- Kaikkien arjen hetkien hyödyntäminen

"Jos joku on sairauslomalla, silloin on selviämistarina"

"Kyllä pitää muistuttaa itseään olemaan vain läsnä lapsille."

"Melko hektisiä kaikki päivät ovat."

"Joka päivä osallistutaan lasten leikkeihin. Aina aikuinen läsnä."

"Aikaa ei pysty tekemään."

"Ryhmässä on kiirettä ja vaaratilanteita sattuu paljon. Siirtymätilanteet ovat raskaita ja ryhmässä on levoilontia."

Maria Lahokoski 12.6.2018

Video: Arman Pohjantähden alla

Kausi 3, Jakso 5/10, Esikouluopettaja, 12:55-15:30

<https://www.nuutu.fi/video/3229226>

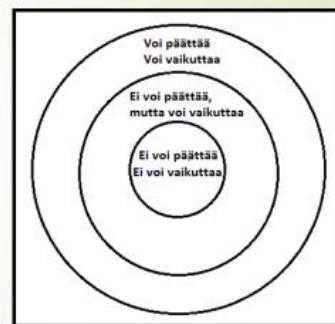


Lähde: nuutu.fi Arman Pohjantähden alla

Maria Lahokoski 12.6.2018

Esteitä lasten osallisuuden toteutumiselle

- Kasvattajat
 - Rajoittuneet tavat
 - Jos koko tiimi ei halua toteuttaa aidosti lasten osallisuutta
 - Mielikuvituksen rajallisuus
- Aikataulut
 - Jo suunniteltu viikko-ohjelma
- Resurssit
 - Henkilökunnan puuttuminen
- Kaverisuhteet
 - Ujat ja arat lapset
- Kielimuuri
 - Kuvien hyödyntäminen
- Tieto-osallisuus
 - Tiedon ja taitojen kehittyminen lisää vapautta ja osallisuutta



Vaikuttamisen ympyrä. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. 2014 s. 158.

Maria Lahokoski 12.6.2018

Kuinka lasten osallisuutta voitaisiin lisätä?

- Osallisuuden tulisi olla osa laadukasta inklusiivista toimintakulttuuria, ei erillinen osa. On tärkeä sitoa osallisuuden huomiointi struktuuriin.
- Olennaisin tekijä on kasvattajien taito kohdata lapsen yksilölliset tarpeet sensitiivisellä ja kannustavalla tavalla.
- Ei liian tiukkoja suunnitelmia. Tietoisesti antamalla aikaa lasten ideoille ja ehdotuksille. Päivärytmit suunnitellaan koko tiimin kanssa.
- Asennemuutos.
- Kyselemällä enemmän lapsilta.
- Lasten pyytäminen avuksi arkiasioihin.
- Asian pitäminen mielessä jatkuvasti ja onnistumisten sekä epäonnistumisten rehellinen arviointi ja reflektointi.
- Ajatusten kirjaaminen ja dokumentointi.
- Samat asiat voivat edistää tai estää osallisuutta; esim. säännöt, leikkitalut, toimintaympäristö
 - Kriittinen arviointi

Maria Lahokoski 12.6.2018

Mihin kaivattaisiin lisää tukea?

- Ajanpuute
- Isot ryhmät
- Haastavat lapset
- Millaista runkoa suunnitelmiin tehdään aikuisten taholta? Kuinka paljon on lasten osallisuutta?
- Saako aina suoraan lapsen toiveen perusteella sitä huomioida toiminnassa? Vai voiko aikuinen jollain tavalla sitä "toivetta" muokata?



"Kamelit kulkevat pois päin tulipalosta: metsästäjät sytyttivät, jotta saisivat eläimiä kiinni. Kamelit pääsivät karkuun."

Maria Lahokoski 12.6.2018

Mietteitä? Kommentteja?



Mukavaa kesää
kaikille!

Kiitos!

Maria Lahokoski 12.6.2018

Liite 3: Palautekysely Teematunnista

Palautekysely Teematunnista 12.6.2018

Valitse sopivin vaihto seuraaviin väittämiin. 1= täysin eri mieltä, 2 = hieman eri mieltä, 3 = en osaa sanoa, 4= jokseenkin samaa mieltä, 5 = täysin samaa mieltä

| | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|---|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| 1. Koulutus oli hyödyllinen. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 2. Koulutuksen sisältö oli mielenkiintoista. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 3. Kouluttaja oli perehtynyt aiheeseen hyvin. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 4. Kouluttaja osallisti yleisöä tarpeeksi. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 5. Koulutus eteni sopivalla vauhdilla. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 6. Koulutuksen kesto oli sopiva. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 7. Koulutus antoi eväitä käytännön työhön. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 8. Koulutuksessa hyödynnetty materiaali tuki aiheen käsittelyä. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 9. Sain koulutukselta sitä mitä odotin. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 10. Vapaa palaute koulutuksesta (mikä oli hyvää, kehitettävää?) | | | | | |

Kiitos ja mukavaa kesää!